

MASARYKOVA UNIVERZITA

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Okolnosti vzniku

Santy Lucie a Paní Urbanové

Viléma Mrštíka

Bakalářská práce

Brno 2016

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Ester Nováková, Ph.D.

Vypracovala:

Marta Dostálová

Bibliografický záznam

DOSTÁLOVÁ, Marta. *Okolnosti vzniku Santy Lucie a Paní Urbanové Viléma Mrštíka: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra českého jazyka a literatury, 2016. 79 s., 7 s. příl. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Ester Nováková, Ph.D.

Anotace

Bakalářská práce krátce seznamuje s životem Viléma Mrštíka, jeho dramatem *Paní Urbanová* a románem *Santa Lucia*. Vysvětluje chápání románu a dramatu na konci 19. století a naznačuje, jak se Mrštík ve vybraných dílech odlišoval od svých současníků. Na tomto podkladě líčí bakalářská práce okolnosti vzniku vybraných děl, seznamuje rovněž s reakcemi na ně.

Klíčová slova: drama, Paní Urbanová, román, Santa Lucia, Vilém Mrštík, okolnosti vzniku, dobové souvislosti, ohlasy.

Annotation

This Bachelor Thesis provides a short portrayal of Vilém Mrštík's life and his work, specifically the drama *Paní Urbanová*, and the novel *Santa Lucia*. It also explains how his drama and novel was received and understood by the public in the late 19th century. It attempts to explain the uniqueness of Mrštík's creative work compared to work of other contemporary writers. On this basis the Thesis describes the historical circumstances in which these literary works were created.

Keywords: drama, Pani Urbanova, novel, Santa Lucia, Vilem Mrstik, circumstances of creation, historical circumstances, receptions.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 29. listopadu 2016

Marta Dostálová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala za cenné připomínky a odbornou pomoc své vedoucí práce Mgr. Ester Novákové, Ph.D. Zároveň bych chtěla poděkovat vedení Městského divadla v Brně, a to za poskytnutí materiálů a fotografií k premiéře Mrštíkova dramatu *Paní Urbanová*.

Obsah

ÚVOD	6
1. VILÉM MRŠTÍK	8
1.1 Život.....	8
1.2 Literární tvorba	10
2. ROMÁN NA KONCI 19. STOLETÍ	15
3. ROMÁN SANTA LUCIA	17
4. OKOLNOSTI VZNIKU DÍLA	20
4.1 Vznik románu.....	21
4.2 Inspirace jinými autory	23
4.3 Píseň Santa Lucia	25
4.4 Autobiografičnost.....	26
4.4.1 <i>Prostředí</i>	29
4.4.2 <i>C. k. Slovanské gymnázium Brno</i>	30
4.5 Dobové souvislosti.....	32
4.5.1 <i>Sociálně-politický kontext</i>	34
4.5.2 <i>Kulturně-literární kontext</i>	36
4.5.3 <i>Literární směry</i>	39
4.5.4 <i>Poměry v Brně</i>	41
4.5.5 <i>Česká gymnázia na konci 19. století, a to zvláště na Moravě</i>	42
4.5.6 <i>Poměry v Praze</i>	45
4.5.7 <i>Přijetí románu českou společností a kritikou</i>	47
5. DRAMA NA KONCI 19. STOLETÍ	54
6. DRAMA PANÍ URBANOVÁ	57
7. OKOLNOSTI VZNIKU DÍLA	59
7.1 Dobová specifika.....	62
7.1.1 <i>Přijetí dramatu českou společností a kritikou</i>	62
ZÁVĚR	67
BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE	69

SEZNAM PŘÍLOH..... 79

PŘÍLOHY

Úvod

Bakalářská práce seznamuje s románem *Santa Lucia* a dramatem *Paní Urbanová* Viléma Mrštíka. Na tomto základě nejprve stručně připomíná některé tvůrce románu a dramatu konce 19. století a zachycuje odlišnost tvorby Viléma Mrštíka od tvorby tehdejších vybraných autorů. Poté se práce zabývá vhladem do dobových souvislostí konce 19. století a zaměřuje se především na okolnosti vzniku jednotlivých děl. Pro dokreslení autorových myšlenek jsou zde rovněž uvedeny citace, které podporují autenticitu textu. V poslední části jsou uvedeny dobové ohlasy, jako jsou reakce tehdejších kritiků a doklady o přijetí vybraných Mrštíkových děl českou veřejností.

Nutno však nejprve zmínit Mrštíkův názor na vlastní díla: Čtenáři mají na dílo pohlížet tak, jak je autor předkládá, nikoliv ho chápat v souvislosti s autorovým životem a vztahem k němu. Tento Mrštíkův názor souvisí s francouzskými naturalisty. Jejich heslo: „*Člověk není nic, všechno je dílo.*“¹ lze především chápat jako soustředění se na stavbu a detaily díla. V pozadí, které nemá být vnímáno, je jejich soukromý život. Vilém Mrštík se k tomu vyjádřil takto: „*Autorova osobnost a jeho styky, jeho politické, náboženské a sociální myšlení mimo jeho dílo, a dokonce jeho soukromý a rodinný život neznamenaají nic a rozhodujícím je jenom jeho dílo.*“² Svůj názor podpirá faktem, že „*autora nebude, paměti z jeho života zapadnou v moře zapomenutí, ale jeho dílo žije a bude žít. Osobnost autorova sama, jeho soukromý život nemá v historii literatury a umění co dělat.*“³ Autorovo tvrzení lze pochopit tak, že nechce svým životem zatěžovat čtenáře. Není však žádoucí, aby jeho „*paměti zapadly v moře zapomenutí*“, proto je třeba věnovat pozornost mnohým pramenům, které nabízejí pohled do Mrštíkova života, a tím přinést doklad o přímém vztahu autora k postavám jeho děl. Je proto na místě zkoumat sekundární zdroje a vyhledat podněty ke vzniku díla, aby mu bylo možno lépe porozumět v celé šíři a významech, které mu Mrštík přikládal. Emanuel Havelka podpořil neoddělitelnost soukromého života a historie autora výrokem: „*Dnešní duševědné zkoumání nepřipouští, aby dílo, jeho podněty a příčiny byly od tvůrčího subjektu oddělovány, poněvadž v něm vyrostly a v něm je tedy základní vysvětlení a*

¹ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 9.

² Tamtéž.

³ Tamtéž.

*odůvodnění díla.*⁴ a odůvodňuje, že „nelze trhati dílo literární od osobních zážitků tvůrce uměleckého díla“⁵. Vysvětlení je snadné, neboť jak Havelka uvádí: „Čím podrobnější historie díla, tím se hlouběji dostává do autorovy osobnosti a jeho života.“⁶ To je důvod, proč se tato práce zabývá díly v těsné návaznosti na autorovu osobnost a dobové souvislosti. Bakalářská práce uzavírá celý text krátkým srovnáním románu s dramatem, ve kterém nalézá i přes odlišnost literárního druhu mnohé společné znaky.

⁴ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 14.

⁵ Tamtéž, s. 28.

⁶ Tamtéž.

1. Vilém Mrštík

Osobnost Viléma Mrštíka není jednoduché stručně popsat. Tento literární velikán, klasik české prózy na rozhraní 19. a 20. století, byl zároveň naturalista, impresionista, realista, kritický realista, idylik, jemný a pronikavý psycholog, ctitel tradic a smělý novátor. „*Jeho láska k českosti a ryzosti byla veliká nejen v literatuře a umění, ale i v životě a veřejnosti.*“⁷ Jako průkopník nových směrů realismu a naturalismu byl však často považován za zatrpklého tradicionalistu, odvolávajícího se na zastaralé hodnoty národa. Mezi vrstevníky byl citově nejvýbušnějším a názorově nejsložitějším literátem.

Tato pasáž není kompletním výčtem autorových děl a životopisných dat. Představeny jsou důležité body autorova života a jeho literárních počínů, které je nutné zmínit v návaznosti na jádro této práce. Uvedené citace a případné detaily mají své opodstatnění z hlediska lepšího náhledu do problematiky určitých částí, které jsou později podrobněji rozebrány.

1.1 Život

Vilém Mrštík se narodil 14. května 1863 v chudé rodině obuvníka Aloise a švadleny Františky. Na svět přišel jako druhorozený syn po starším bratru Aloisovi. Spolu s mladším bratrem Františkem a nejmladším Norbertem žili celý život v obdivuhodně silné soudržnosti. Přestože býval Vilém „*slaboučký hoch veliké hlavy, ale pěkných démonických černých malých oček.* ‚Zámora‘ mu maminka žertem říkala, protože jsa na slaboučkých nohách všude upadl“,⁸ byl také velmi výbušný a temperamentní.

Vilém byl povahově podobný svému otci. Zdědil po něm lásku k přírodě, což se odráží i v jeho dílech. Sám řekl: „*Tatínek je rozený melancholik. Ale tím není řečeno, že by život pro něho nic neměl pěkného. Znáám to. Jsem v té věci po něm.*“⁹

Své dětství prožil v rodném Jimramově. Roku 1869 se rodina přestěhovala do Ostrovačic u Brna, kde byl Vilém žákem obecné školy. Již na obecné škole se mu příliš

⁷ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 35].

⁸ Tamtéž, [s. 9].

⁹ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 80.

nedařilo.¹⁰ Nic se nezměnilo, ani když od roku 1874 nastoupil na c. k. Slovanské gymnázium v Brně. Na této škole studoval zároveň se starším bratrem Aloisem a po roce se Mrštíkovi kvůli studiím synů přestěhovali do Brna na Panenskou ulici č. 4. Na tomto gymnáziu studovali všichni Mrštíkovi synové. Navzdory Vilémově a Aloisově neukázněnosti se jim dostalo na brněnském gymnáziu vzdělání pro venkovské hochy poměrně netypického, a to vzhledem k povaze doby a sociálním poměrům, kdy si takové vzdělání, jako je gymnázium nebo vysoká škola, mohli dovolit pouze příslušníci vyšších společenských vrstev. Otec jim chtěl poskytnout příležitost ke vzdělání, aby prý nebyli takovými otroky v životě jako on sám.¹¹

Doba strávená na brněnském gymnáziu patří k důležitým epochám Mrštíkova života, protože se stala nejen inspirací pro jeho díla, ale také mu zanechala vědomosti, ze kterých čerpal po celý život. Při studiu na gymnáziu v Brně Vilém stále propadal, opakoval primu, sekundu i oktávu. Ve škole měl stále problémy především výchovného rázu. Vymykal se v mnoha ohledech a přesto, že miloval českou historii a měl mnoho zájmů, nebyl za takové znalosti oceněn. Svými dlouhými vlasy příliš provokoval tehdejší profesory, i proto se mu říkalo rebelant.

Třídenní pobyt v Praze v prosinci 1883 se stal zásadním zdrojem inspirace pro jeho pozdější literární i životní posun. V Praze se seznámil nejen s Josefou Hálkovou, svojí pozdější literární inspirací, ale i s Prahou samotnou, svým vysněným městem. Kvůli nezdaru s maturitou na brněnském gymnáziu se Vilém po roce vydal do vytoužené Prahy. Tvrdil, že mu v Brně úmyslně kladli překážky, a na základě těchto zkušeností vydal roku 1884 článek v *Česko-moravských cepech*, kde brněnské gymnázium ostře odsuzuje. Maturitní zkoušku složil v Praze na malostranském gymnáziu v roce 1885. Po maturitě chtěl studovat malířství, ale neměl dostatek financí, a tak začal od roku 1885 studovat v Praze práva. V období těchto pražských studií trpěl nedostatkem financí, což mělo za následek velké strádání a následnou deziluzi. Pocit zklamání posloužil jako zdroj inspirace v jeho pozdějších dílech. Mladší bratr Norbert nastoupil do Prahy na studia medicíny, a tak se s Vilémem nastěhovali do Prokopské

¹⁰ Dokumenty obecné školy v Ostrovačicích vykazují, že byl Vilém ve školním roce 1872/3 hodnocen trojkami a z dějepisu měl nedostatečnou. O rok později měl trojky a z měření a kreslení další nedostatečnou.

¹¹ Jako prostý dělník na konci 19. století si totiž uvědomoval, jak je vzdělání důležité zvláště pro společnost, která tyto dělníky znevažovala, přestože měli vyšší platy než úředníci. Dělníci si tedy slibovali, že když svým dětem dopřejí dobré vzdělání, vyhnou se tyto děti později bídě a těžké práci. Vzdělanost, zvláště vesničanů byla na velmi nízkém stupni, proto lze chápat stěhování Mrštíků do města jako krok k lepší životní úrovni rodiny, tedy cestu za vzděláním.

ulice na Malé Straně, do pozdějšího dějiště Vilémových románů. Po roce se celá Mrštíkova rodina kvůli studujícím synům přestěhovala z Brna do Prahy do Balbínovy ulice. Vilém však studia práv zanechal a začal se věnovat literatuře. Po literárním neúspěchu s *Paní Urbanovou* z roku 1889 se i s rodiči přestěhoval za bratrem Aloisem do Divák a později, v roce 1891, se na chvíli uchytil jako úředník v pražské Úrazové pojišťovně. Tam nevydržel dlouho a po dvou a půl měsících se opět vrátil do Divák, tentokrát již natrvalo.

1.2 Literární tvorba

Vilém Mrštík, okouzlen vůní Moravy,¹² byl v literatuře jedním z „*nejsvěráznějších kritických realistů konce století*“¹³, který bojoval za moderní umění. Jeho prudkost, duchovní a smyslová vroucnost jej zavedla na spisovatelskou dráhu. Vyznával komplexní přístup k umění, který zahrnoval literární, výtvarný i divadelní obzor. Byl svěráznou osobností, jež spojovala Zolův naturalismus, Českou modernu a ruský realismus. Přes všechny vlivy si udržel svůj osobitý přístup k literatuře. „*Jeho osud je ovládnán silami výbušného, temperamentního talentu, který nedovedl ovládnout a zkrotit svou fantazii ani v literatuře [...]*“¹⁴ Radko Pytlík označuje příhodně Mrštíkův literární počátek: „*Vtrhl do stojatých vod české literatury osmdesátých a devadesátých let jako bouřlivý jarní víchr.*“¹⁵

Mrštíkův literární styl se vymezil na základě zkušeností z prvního roku prožitého v Praze. Motiv rozčarování a deziluze, romantického toužení a snivosti je zakotven v mnoha jeho dílech. Již v roce 1882 na c. k. Slovanském gymnáziu začal psát vlastenecké básně o svobodě. O rok později vydal v almanachu *Zora* svou prvotinu *Improvizace* a začal s prvními překlady Ivana Sergejeviče Turgeněva a Nikolaje Vasiljeviče Gogola. V oktávě psal první milostné verše. V této době vystupoval pod pseudonymy Edgar Faimon nebo V. M. Jimramovský.

V roce 1886, který je považován za důležitý mezník v jeho životě, píše dopis zřejmě Josefě Hálkové: „*Před rokem jsem ještě, slečno, nevěděl, že se ze mne stane opravdový literát. Vedou mne k tomu okolnosti a důvěra v sebe. Jdu jako mravenec,*

¹² Budoucnost v nepřehledné literární situaci viděl Mrštík v návratu k folklórním hodnotám, které se zachovaly především na Moravě. Moravu považoval za nejzachovalejší část Evropy. Proto býval označován za moravského nacionalistu a vesnického zaostalice.

¹³ HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 48.

¹⁴ PYTLÍK, Radko. *Vilém Mrštík: (osud talentu v Čechách)*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1989, s. 7.

¹⁵ Tamtéž.

*krok za krokem, prolamují mříže žurnálů – začínám, jako nikdo posud u nás – kritikou. A uznali ji.*¹⁶ Tímto se definitivně rozhodl skončit se studii a plně se věnovat literární tvorbě. Literární kariéru tedy začal poněkud neobvykle, stal se nejprve kritikem a teprve později básníkem. Své eseje a kritiky publikoval v *Ruchu*, *České Thálii*, *Rozhledech*, *Hlasu Národa* a *Lumíru*. Značný vliv na jeho literární tvorbu měli ruští realisté Lev Nikolajevič Tolstoj, Fjodor Michaljovič Dostojevskij nebo Alexej Feofilaktovič Pisemskij, jejichž díla překládal od roku 1888. Zásady uměleckého realismu hájil ve svém uměleckém a publicistickém díle *Moje sny: Pia Desideria* (1897).

Mrštíkova beletristická tvorba se dá začlenit mezi díla impresionistická a realistická. Vyznačuje se důrazem na bezprostřední a subjektivně vyjádřený prožitek vycházející z reálných podkladů. Často se v jeho tvorbě nachází jedinec, který se dramaticky střetává s městským sociálním prostředím. Díla kombinují harmonické i kritické obrazy každodennosti. Jeho poetický a popisný styl se vyznačuje zaujetím pro detail a využíváním snových podnětů.

Impresionisticky prokreslené a realisticky laděné příběhy jsou *Stíny* (1893) a *Babetta, Verunka a drobné povídky* (1902). Tyto příběhy jsou z pražského prostředí a z moravského venkova. K podobným se i řadí *Bavlnkovy ženy a jiné povídky* (1896), příbuzné svou sociální tematikou. V těchto povídkách je s psychologickou prokresleností postav obyčejných venkovanů vyobrazen svéráz moravské vesnice a její rozpad. Kritika slováckého lidu a jeho realistické zobrazení je společným rysem bratří Mrštíků. K cyklu lyrických próz, přírodních črt a náladového zachycování života v přírodě se řadí *Obrázky* (1894) a *Kniha cest* (1905). Mrštík v nich bohatě impresionisticky zaznamenal smyslové podněty a dojmy. Hrdiny těchto knih jsou mladí lidé odcházející z domova.

V roce 1889 Mrštík knižně vydal *Paní Urbanovou*, které je podrobněji věnována kapitola níže. Druhé drama *Maryša* (1895) napsal s bratrem Aloisem. V souvislosti s bratrskou spoluprací na společných dílech je důležité zmínit, že Vilém s Aloisem zastávali podobné životní postoje a názory.¹⁷ Je možné, že i proto jsou jejich společná

¹⁶ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 49.

¹⁷ Oba bratři byli nespokojeni se vžitými normami tehdejší buržoazní společnosti. Odmítali pokoru a poníženost, která byla přisuzována chudým, a vybrali si cestu vzdoru i za cenu vlastní životní nepohody. Chtěli se ve společnosti prosadit a snažili se do literatury vnést nový směr, někam ji posunout, přitom zastávali tradice a konkrétně Vilém se angažoval i v boji proti likvidaci starého jádra Prahy.

díla velmi zdařilá. Obě dramata jsou si velmi podobná. Osud hlavní hrdinky Maryši se shoduje s osudem paní Urbanové v donuceném sňatku s bohatým protějškem. Obě hrdinky jsou v manželství nešťastné a touží po lásce s jejich vyvolenými. Maryša je v dramatu psychologicky prokreslenější než paní Urbanová. Mrštíci se v *Maryši* orientují na prostředí slovácké vesnice. Toto drama je pokládáno za vyvrcholení snah o české realistické venkovské drama. Stejně jako *Paní Urbanová* je *Maryša* dramatem naturalistickým.

Dalším Mrštíkovým dramatem je *Anežka* (1912), která byla vydána až po jeho smrti, a na které spolupracoval se svou ženou Boženou Mrštíkovou. Jde opět o vyobrazení milostného vztahu a souboje rozumu s citem. Umělec se v dramatu pro svůj tvůrčí sen vzdá lásky k dívce. Prosazení na jeviště bylo velmi problematičné a Mrštík se jej nedožil.

Druhým společným dílem bratří Mrštíků je kronika *Rok na vsi* (1903–1904). Kronika je spíše dílem Aloise, Vilémův podíl zde není tolik podstatný. Jejímu knižnímu vydání předcházelo postupné uveřejňování ukázek ve *Světozoru* a *Květech*. V tomto díle je kladen důraz na sílu života moravského venkovského společenství, které se musí vyrovnávat s konflikty realisticky vyplývajícími ze života. Kompozičně volné dílo zachycuje v průběhu celého roku obrázky ze života na tehdejší vesnici.

Cesty Viléma Mrštíka vedly i do Paříže. Tam odjel na pozvání Zdenky Braunerové a později vycestoval jako korespondent listu *Politik* přes Polsko do Ruska. Z cestopisných fejetonů je důležitý soubor *Cesta do Ruska* (vznik 1896, vydání 1992), navazující na Havlíčkovu tradici, vydaný posmrtně. Po návratu a následných návštěvách Prahy se zasazoval o zachování svérázu staré Prahy a v *Bestii triumphans* (1897) se postavil proti jejímu ničení. Tato Mrštíkova bojovná brožura je obžalobou nekulturnosti pražského magistrátu.

Mezi studentská románová díla Viléma Mrštíka patří *Santa Lucia*, *Zumři* a *Pohádka máje*. Poetická *Pohádka máje* vydaná ve *Světozoru* roku 1897 byla psána zároveň se *Santou Lucií*. V *Pohádce máje* je patrný Mrštíkův deskriptivně-stylistický způsob psaní a inspirace impresionismem a naturalismem. Ačkoliv jsou *Pohádka máje* a *Santa Lucia* velmi odlišná díla, dá se říci, že svým způsobem mají něco společného. Podobají se hlavním hrdinou, moravským studentem, snílkem toužícím po lásce. Na rozdíl od Jordána, který se nedovedl před ztroskotáním zachránit láskou, hlavní hrdina *Pohádky máje* Ríša to dokázal. Podobnost lze najít i v impresionistickém líčení obrazů. Naopak odlišnost vidíme v idylickém zakončení *Pohádky máje* na rozdíl od tragického

konce *Santy Lucie*. *Santě Lucii* je věnována zvláštní kapitola níže. Oba romány připomínají jednoduchou dějovou linií díla Émila Zoly. Tak by se dal shrnout Mrštíkuv autorský styl.

Literární inspirací byla Mrštíkovi již zmíněná malířka Zdenka Braunerová, s níž později spolupracoval na *Pohádce máje*. Dlouho však jejich přátelství nevydrželo a roku 1897 se rozešli. Téhož roku přestal publikovat. Důvodem byla roztržka s vydavatelem časopisu *Politika*. Roku 1897 se léčil v Karlových Varech s nemocným žlučníkem a žaludkem. Od roku 1902 trpěl krizí vyvolanou žaludeční chorobou a přestěhoval se s otcem do Divák. Po dvou letech na dalším léčení se do Divák vrátil se svou novomanželkou Boženou.

Na posledním rozsáhlém románu *Zumři* (1912) Mrštík pracoval od 90. let 19. století a román vydával časopisecky po částech. Jde o pokus kaleidoskopicky zachytit každodenní malostranský život a osudy dvou moravských studentů v Praze. V románu se Mrštík soustředil na českou povahu prostředí pražských vysokoškoláků a drobných řemeslníků. Stále ho trápil jeho špatný zdravotní stav, přesto vytrvale pracoval na *Zumrech*. Román již nedopsal, protože s prohlubujícími se depresemi skončil svůj život 2. března 1912, kdy jej manželka Božena našla ve sklípku s řeznou ranou na krku a na srdci. Dle lékaře došlo k sebevraždě v důsledku duševní poruchy. Božena Mrštíková ve své vzpomínkové knize uvádí: „*Je mně úzko při vzpomínce, co asi musel on protrpěti. Jediné na světě mu zazlívám, proč, jen proč se nesvěřil nikomu, co vlastně ho bolí a tíží.*“¹⁸ K této volbě Mrštíka částečně dohnaly i divácké pomluvy. Vilém byl „*v očích tehdejší dědiny člověkem, jehož spisovatelská činnost u srovnání s prací zemědělskou nezdála se být zaměstnáním užitečným a jevila se venkovu jako zahálka. Nebyl-li tedy pochopen smysl jeho spisovatelské práce, nemohly být správně posouzeny ani pohnutky k ní, ani její projevy, zabarvené Vilémovým prudkým temperamentem. Myslela bych, že soukromý život jednotlivce, má-li být správně pochopen, neobejde se bez vysvětlivek. Všecko, co člověk koná, má své niterné pohnutky. Jsou-li to pohnutky ušlechtilé a chvályhodné, vrozená skromnost o nich nemluví. Tím spíše snad vzniká mezi lidmi nedorozumění. Rozcházejí se, aniž se sešli.*

¹⁸ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 13.

To byl Vilémův bolestný případ. Odsouzen, aniž souzen.“¹⁹ Jak Mrštík uzavírá ve svém posledním dopise: „*Míval jsem tu dědinu kdysi rád.*“²⁰

Vilém před sebevraždou pomýšlel i na budoucnost synovce Karla, proto Aloisovi vzkázal: „*Karla vychovej v našem duchu a to kladu tomu děcku na srdce, aby, až doroste, pilně v našich knihách se probíral, a když ho Bůh natolik ušetří, aby nebyl literátem, aby jako člověk stal se tím, čím bych rád měl celý národ [...].*“²¹ Z posledního vzkazu plyne životní zklamání z práce literáta. Vilém nebyl dobovou kritikou příliš vlídně přijat, z toho plyne skepse vůči tomuto povolání. „*Jeho výbušný temperament byl nakonec českou kritikou uštván k dobrovolné smrti, kterou si zvolil jako východisko z postupující deprese.*“²²

¹⁹ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část.* 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 115.

²⁰ Tamtéž, s. 118.

²¹ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část.* 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 105.

²² *Vilém Mrštík: Bibliografie k 115. výročí narození autora.* 1. vyd. Ostrava: Knihovna města Ostravy, 1978, s. 3.

2. Román na konci 19. století

Román v letech osmdesátých (19. století) existoval v mnoha podobách. Vyhraňovaly se osobité autorské koncepce románu. Nástup románu byl tak intenzivní, že lákal i mladého básníka Otokara Březinu. Březina velmi uznával moderní románové pojetí Ignáta Herrmanna (*U snědeného krámu*). Teréza Nováková ztělesňovala své ideály a kladla důraz na rozkvět románu a spolu s Karolinou Světlou hledaly vzor pro nositele idejí. Šlo jim především o věrnost celkového obrazu díla opírajícího se o soudobé životní téma, čímž chtěly dodat nositeli idejí na věrohodnosti. Karolina Světlá zároveň se Sofií Podlipskou tvořily v literatuře přechod od romantismu k realismu.

Zcela odlišnou představu o románu měl Vilém Mrštík. Jeho román je bez klasických hrdinů, kteří projdou nějakou cestou, aby se stali lepšími. U Mrštíka se nenachází tradiční románové nitky, soukromé zápasy a vášně v hrdinově nitru. Hlavní hrdina Jordán se odlišuje, protože neodpovídá obecnému typu románového hrdiny. Z kritik lze vyvodit, že Mrštík vyznával možnost volně prokreslit vztah člověka a prostředí. Chtěl tak především překonávat všednost, přemoci ji stylem. Šlo mu o pohled na dílo, tedy soustředění se na jedince rozervaného krizí a mládím, plného pocitů skepse a apatie. Takový hrdina totiž nabádá k otázce, jak je možné udržet si lidskou důstojnost a zároveň uspokojit potřebu štěstí. Mrštík považoval historický román za přežitek, protože ne vždy byla historie vyobrazena opravdově. Východisko viděl v realistických dílech. Hlavním cílem totiž bylo podat skutečný obraz, „*jak tehda jedli, pili, se odívali, jak mluvili a lhali atd.*“²³

František Václav Krejčí považuje za českou zvláštnost skutečnost, „*že k nám naturalismus přivádí až teprve postnaturalistický román (Mrštík, Šlejhar, Svobodová), který je reakcí na starovlastenecký romantismus a ploché figurkářství realistů.*“²⁴

Situace románu je vylíčena v *Rozhledech* v článku *Z naší nové belletrie*. Autor v příspěvku uvádí, že přes nadprodukcí románu a novely chybí velké a kvalitní práce, tedy že nejvíce diskutovanou otázkou je nedostatek velkého českého románu. Dožaduje se románu, který by věrohodně zachytil život. Z nejmladší generace jmenuje Viléma Mrštíka a Františka Xavera Šaldu, kteří dle něj reprezentovali vyvíjející se realismus a naturalismus. V článku doufá, že se najde autor, který se stane mesiášem

²³ JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1967, s. 86.

²⁴ Cit. dle HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 8.

kvalitních českých románů.²⁵ K tomuto výroku je třeba uvést, že Vilém Mrštík, stejně jako Julius Zeyer, českou prózu konce století „výrazně zrcadlí a zároveň zřetelně naznačují její vývojové tendence.“²⁶ Zřejmě i z toho důvodu viděl Krejčí v Mrštíkovi budoucnost těch, kteří věrohodně zachytili tehdejší život. Stejně tomu bylo u Mrštíkem obdivovaného Zeyera. Ten zachytil ve svém románu s lyrickým tónem *Jan Maria Plojhar* tematiku lásky s italskou přítelkyní. V díle jsou taktéž autobiografické prvky, stejně jako v Mrštíkově *Santě Lucii*.

Matěj Anastazia Šimáček, podobně jako Mrštík, zachycoval ve svých románech utrpení hlavního hrdiny (*Otec, Štěstí*). Kromě obdivovaného Herrmannova *Snědeného krámu*, vynikly na konci 90. let 19. století také romány Karla Václava Raise (*Kalibův zločin, Pantáta Bezoušek, Zapadlí vlastenci*). Románová tvorba Karla Klostermanna se orientuje na přírodu a obyvatele žijící v ní (*Ze světa lesních samot*).

V románech této doby se dějiště zužuje a hrdina se uzavírá do sebe se svými intimními vztahy a city. Epičnost byla v románech oslabena a vstupoval prvek dramatičnosti a později i prvek lyričnosti, což vyobrazil i Mrštík v *Pohádce Máje*.

V této kapitole byla nastíněna problematika románu na konci 19. století a byli představeni někteří významní tvůrci tehdejšího románu. Nyní se podrobněji zaměříme na Mrštíkův román *Santa Lucia*, především na okolnosti vzniku a přijetí románu českou společností a kritikou.

²⁵ Srov. KJ. [KREJČÍ, František Václav ?]. Z naší nové belletrie. *Rozhledy sociální, politické a literární*, 1894, roč. 3, s. 204–207, 275–280 a 631–634.

²⁶ HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 15.

3. Román Santa Lucia

Tato kapitola se zabývá pouze stručným představením románu, protože podrobnější rozbor není jádrem této práce.

Román *Santa Lucia*, poprvé vydaný roku 1893 v *Matici lidu*, je odrazem Mrštíkova života. Tato do velké míry autobiografická část je podrobněji rozebrána v následující kapitole Okolnosti vzniku díla. Po *Pohádce máje* je *Santa Lucia* druhým Mrštíkovým románem, který dosáhl mnoha vydání.²⁷

Retrospektivní kompozicí²⁸ se čtenář nejprve dostává k nemocničnímu lůžku moravského studenta Jiřího Jordána umírajícího na tuberkulózu. Později se děj vrací k popisu událostí, které se odehrály před jeho smrtí. Jiří Jordán, pocházející z chudé dělnické rodiny, studuje rakouské gymnázium v Brně a potýká se jen s neúspěchy. Po třídním výletu do Prahy je městem okouzlen. Neustálé konflikty s profesory na gymnáziu vyústí v neúspěch u maturity a Jordán odjíždí opakovat maturitu do vytouženého města, které se mu jeví jako vidina příštích nadějí, harmonie, snů a krásy. Po cestě do Prahy se seznamuje s medikem Hégrem, s nímž později bydlí. Jordán se v Praze snaží zajistit si finanční prostředky, ale všechny pokusy uchytit se ztroskotávají. Není pro něj místa. Marně se pokouší získat práci opisováním. Zapíše se na studia práv, ale tuto školu nedokončí.

Město mu sice nabízí nevídanou erotickou svobodu, zvláště číšnice v kavárně U Löflerů na Malé Straně, ale nedává mu sebemenší záruky existence. Také vzrůstající láska k mladé dívce Kláře, se kterou se náhodou seznámil, nepřináší uspokojení. Zklamaný Jordán potkává sklepnici Bertu, která jej nabádá k hýřivosti, a utrácí s ní veškeré peníze. Jordán trpí několik dní hladem a zcela vysílen uléhá na lůžko. V tomto okamžiku jej přepadne zákeřná nemoc, tuberkulóza, které zanedlouho podlehne. Děj končí tam, kde začal – na nemocničním lůžku. V myšlenkách si hlavní hrdina klade mnoho vyčítavých otázek a loučí se tak se životem a svou rodinou.

V tomto díle Mrštík naturalisticky vykreslil kruté obrazy pražského života, které jsou z panoramatického rámce nahlížení na prostředí spojované s impresionismem.²⁹

²⁷ Sekundární literatura z roku 1987 čítá celkem jedenáct vydání.

²⁸ Práce s retrospektivní kompozicí lze pozorovat již v Arbesově *Sivookém démonovi*.

²⁹ Srov. HRDINA, Martin. Mrštíkův román *Santa Lucia* jako reflex debaty o realismu na přelomu osmdesátých a devadesátých let. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 37.

Mrštík Prahu zachytil očima venkovana jako střed národního života a viděl pražskou společnost prosycenou kastovními rozdíly, předsudky a cynismem.

Způsob rozvíjení dějové linie je prudký a je orámován na začátku i na konci výrokem lékaře – *přistavte plentu!* Průběh děje a určitou gradaci můžeme pozorovat na postupně umírajícím Jordánovi, který pozvolna ztrácí existenční ambice. Protože jde o vyjádření rozporu mezi vysněnými představami a skutečností, hrdina je již na začátku vyobrazěn jako mučedník. Kompoziční uspořádání má retrospektivní vsuvky a začíná v horečnatém snu. Výrok profesora symbolizuje nezvratnost a rychlý Jordánův konec.

Kompozice je postavená na kontrastu. Tu ilustruje postava Jordánova otce, který se objevuje v klíčových chvílích. Nejprve Jordánovi na počátečních stranách románu píše dopis. Po jeho přečtení se Jordán ptá opatrovnice: „*Kde je tatínek?*“³⁰ Na konci knihy se v horečnatých představách hlavního hrdiny zjevuje nějaký nejmenovaný „*vysoký kostnatý muž podobného složení jako on, s černými silnými vousy pod nosem a žilnatýma, mocně vypracovanýma rukama, které se křečovitě sepjaly v pláči.*“³¹

Zde jsou první náznaky, že jde o Jordánova otce, což je později objasněno: „*[...] skutečně tytéž vousy, které se naposled tenkrát přitiskly na jeho rty, byly to tytéž ruce, které se tenkrát naposled vzepjaly po hladkém boku vagonu, byla to tatáž hlava, která zabreptala cosi tenkrát, když v pokřiku konduktérů kola se pod ním pohnula a v uších jeho jako zlověstné nějaké znamení příšerně mu znělo temné bití nádražního zvonku, jehož srdce zazvonilo o kovová prsa a uhodilo poprvé, podruhé a potřetí.*“³²

Je to Jordánův otec objevující se v klíčovém momentě na konci života předčasně ukončeného smrtí. Tento obraz rámuje celý příběh a čtenář tuší nějaké *zlověstné znamení*.³³ Ono *zlověstné znamení* je naznačeno již na začátku románu při loučení otce s Jordánem. To je zároveň provázeno motivem temného zvonku nebo zvonění, které symbolizuje a předvídá Jordánův konec „*[...] s tlukoucím srdcem čekal na poslední zvonění, poslední bouchnutí dvířek [...].*“³⁴

Santa Lucia se vyznačuje myšlenkovou uceleností a díky dramatickému závěru získává prudký spád. Podle tematického uspořádání se jedná především o motivy lásky,

³⁰ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 18.

³¹ Tamtéž, s. 306.

³² Tamtéž, s. 307.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž, s. 38.

ale také se zde odráží městská společenská problematika. Pokud jde o lásku k přelétavé Klárce, ta je vyobrazena jen jako povrchní.

„Jeho milování se sklepníci Bertou jsou vlastně symboly mystického vztahu chudých neschopných studentů k Praze, obdivované a zbožňované, která je okouzlující, přitahuje a nakonec zničí. Jako padly sny o Praze a životě v ní, tak se rozplynuly iluze o milované Klárce. Román je obžalobou Prahy, která je přirovnána k necitelné ženě, a jejího špatného vlivu na nezralé, života neznalé studenty.“³⁵

V souvislosti se společenskou problematikou postihuje autor myšlenkový vývoj české inteligence v 80. letech 19. století, a to z pozice chudého studenta, který představuje bídu drobných lidí a společenské rozpory vyvolané jeho stykem s městskou společností.

³⁵ ŠTEFLÍČKOVÁ, Jarmila. *Vilém Mrštík beletrista*. 1. vyd. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1987, s. 54–55.

4. Okolnosti vzniku díla

Ke vzniku románu vedlo hned několik okolností. Mrštík se inspiroval mnohými postřehy ze života, a to především ze svého, což dokládá postavou i duší studenta Jordána. Dále se inspiroval dobovou problematikou a také stylem ruských a francouzských autorů, které v té době překládal. Mnohé vzniklo na základě toho, co se dělo kolem něj, inspirací byli i lidé, žijící v jeho těsné blízkosti. Inspirace byla v Mrštíkově případě ve skutečnosti všude. Jak dokládá Mrštíkova manželka Božena: „*Vilém Mrštík neúnavně sledoval všecko dění a myšlenkový var v českém kulturním světě a svůj talent brousil na širokodechých románech ruských.*“³⁶

Z toho důvodu je třeba zabývat se okolnostmi vzniku díla a také historickým kontextem, protože na tom Vilém Mrštík stavěl, ostatně jako většina literátů. V této souvislosti je nutné nejprve uvést Mrštíkova slova: „*Povinností umělců je líčiti pravdu svou a život tak, jak je poznali a prožili sami.*“³⁷ To se snažil vyobrazit již ve svém prvním článku v *Česko-moravských cepech* z roku 1884, kde kritizuje školské poměry. Na počátečních stranách v *Santě Lucii* podrobněji popisuje určité situace, které zažil jako student.³⁸ Podrobnější analýza shody Jordánova a Mrštíkova života na gymnáziu je rozepsána ve zvláštní podkapitole. Jde především o osobní zkušenost s učiteli, která jej vedla k napsání této části knihy.

Jaký vztah měl Mrštík k literární tvorbě, popisuje manželka Božena: „*Vilémovi nebyla literární tvorba zábavou kratochvilnou nebo upoceným řemeslem, nýbrž – jako pravé umění – potřebou ducha i srdce, a zajímavé jsou podněty, z jakých jeho knihy vznikly.*“³⁹ Jak již bylo zmíněno, jde nejen o vlastní zkušenost promítající se do jeho tvorby, ale také o nové myšlenky objevující se v jeho dílech.

Tážeme-li se na okolnosti vzniku díla, musíme si však také připomenout názor Vilémova bratra Aloise, který roku 1915 poukázal v dopise na nemožnost přesného určení inspirace k dílu: „*Umělci je prý vždy nepadno určit, odkud přišel podnět k jeho dílu. A odkud vzaty osoby? Zas nelze odpovědět jinak než: z duše básnickovy [...]. Je*

³⁶ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 27.

³⁷ *Vilém Mrštík: Bibliografie k 115. výročí narození autora*. 1. vyd. Ostrava: Knihovna města Ostravy, 1978, s. 2.

³⁸ Situace vykreslené na postavě Jordána se shodují s článkem, popisujícím skutečný stav českého školství z Mrštíkova pohledu, který byl uveřejněn na protest.

³⁹ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 15.

snad možno, že při tvoření má básník na mysli určitý model, ale to je pouhá nic neznamenající mrtvá kostra.“⁴⁰ Přesto však lze dojít k závěru, že ve vybraných dílech Viléma Mrštíka jsou vidět určité modely postav a především vztahy autora mezi nimi, ve kterých se jasně zrcadlí sám autor. Další příklady jsou uvedeny v přímém rozboru autobiografických prvků. I v *Paní Urbanové* lze vidět Viléma v kůži Hamerského, který touží po paní Urbanové, jejíž předlohou byla Josefina Hálková, po které v reálném životě tolik toužil autor. Alois zároveň výše citované tvrzení popírá ve svém díle *Stříbrná nit'*, kde dokládá, že román nebyl napsán zcela náhodnou inspirací, ale šlo o zdokumentování nejsmutnějších, ale i nejlepších kapitol Vilémových zkušeností a zkušeností bratra Norberta, který také prožíval chudá studentská léta v Praze. Ještě tvrdí, že dílo mělo být dokumentem o bídě českého studenta v 80. a 90. letech 19. století, studenta spoléhajícího se na svou vlastní literární dráhu.

*„Z Moravy si přinesl do pražského ovzduší lačnost vědění, i když nebyl zrovna nejpořádnějším navštěvovatelem právnických kolegií. Vábily ho více předměty vedlejší, ze stanoviska chlebařského zbytečné a zavrženíhodné, tak zejména výtvarnictví a cizí řeči, jež mu byly branou, kterou vchází do cizích literatur a umění. Odtud čekal nové a slibné podněty. V Zumrech a Santa Lucii vybrousil nejednu pasáž v zrcadle své duše a srdce, svých prožitků a snah.“*⁴¹

Z těchto slov lze tedy vyvodit závěr, že existuje mnoho okolností, které vedly ke vzniku díla, a v určitých pasážích je snadné určit, odkud přišly podněty vyobrazené v románu.

4.1 Vznik románu

U Viléma Mrštíka se ukázalo, že i velké dílo může vznikat v nepříznivých podmínkách. Ke vzniku takového díla je potřeba spíše průbojnost a nápaditost než dokonale vybavená pracovna.

Na počátku se nabízí otázka, jak dlouho Mrštík svůj román psal. První zmínky můžeme datovat od května 1890, kdy píše Štolcovi, že napsal úvodní scénu z nemocnice, pak práci na chvíli přerušil, napsal *Pohádku máje* a později se k *Santě Lucii* vrátil. V jiném dopise adresovaném Josefíně Malinové zmiňuje další informace

⁴⁰ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 10.

⁴¹ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 42.

v době, kdy román psal: „*Ta Praha! Píšu teď o ní román. Je hrdinkou mé knihy barevné, krásné a mstivé. Velké její prospekty jako ve vzpomínkách táhnou nyní moji duši. Praha ve sněhu, Praha v mlhách, Praha modrá v parách studnoucího soumraku, Praha snívá pod výškou hořících hvězd. Praha blátivá a Praha jasná, lesklá v modrém odměku, na který slunce klade svoje zlato a svítí na jejích střeších – Všechno zařazeno bude do čtyřhranného rámce okna, které ze studentské mansardy Schauerovy vede nad Prahu.*“⁴²

Nechyběl ani postesk nad samotným psaním „[...] *jen sakruju a s rezignací píšu stránku po stránce. Mám už 200 půlarchů malostranského románu, ještě 100 bude. Pak celý román přepracuju znovu, pak ještě korektury, řezy. K zbláznění pro chudého člověka.*“⁴³

Ukázku poslal v srpnu 1890 Šimáčkovi a ten odepsal: „*Ty šlehy, jež uštedřujete copářství na středních školách, zpění asi leckde krev, ale zaplat' pánbůh za ně. Zůstane Vám zásluha, že první v beletrii jste se ozval, přibil ten nezdravý byrokratický režim na prkýnko. Scéna v nemocnici, jízda do Prahy, stesk po ní, prohýřená noc, ráno po ní, silně a markantně jsou líčeny, zaryvají se do paměti, tak, že se na ně nezapomene.*“⁴⁴

Důvodem, proč psal část románu v Praze a druhou část v Divákách, je přerušení práce. Jak již bylo zmíněno, román psal zároveň s *Pohádkou máje*. Jsou to sice odlišná díla, ale svým způsobem patří po stránce kvalitativní k sobě a také jsou rovnocenně vrcholná. V Divákách, kde napsal část románu *Santa Lucia*, se jeho myšlenky ustálily. Diváky miloval a považoval tuto vesnici za domov. Mnoho čerpal z venkovské přírody a ze vzpomínek na Prahu. Chalupa v Divákách „*sloužila Vilémovi za dočasné obydlí v době, kdy psal Santa Lucii.*“⁴⁵ Zde zároveň „*krátkou dobu bydlel.*“⁴⁶ I to je důvod, proč psal druhou část právě v tomto místě: „*Cítil se k Divákům připoután víc než půl svého srdce.*“⁴⁷ Druhá půle srdce byla v Praze.

V době, kdy román dokončoval, mu přišla do Prahy zpráva, že mu zemřela matka. Její smrt velmi těžko nesl a možná to byla další inspirace, kterou promítl

⁴² PYTLÍK, Radko. *Vilém Mrštík: (osud talentu v Čechách)*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1989, s. 133.

⁴³ HAVEL, Rudolf. *Nedospělé sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 247.

⁴⁴ HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 66.

⁴⁵ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 83.

⁴⁶ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky I*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1933, s. 22.

⁴⁷ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 114.

v *Santě Lucii*. To ještě nevěděl, že mu za pár let zemře bratr Norbert a poté druhý bratr František. Jordánovu smrt v díle vyobrazuje s takovou opravdovostí a s detaily, jako by ji sám prožil. On takovou smrt částečně prožil, když mu dlouho v horečnatých a blouznivých stavech umírali bratři.

4.2 *Inspirace jinými autory*

K dalším okolnostem vzniku díla patří Mrštíkova inspirace u tehdejších, starších a zahraničních autorů. Níže jmenovaní autoři měli na Mrštíkova díla velký vliv. Inspirace zahraničními autory vycházela z překladů Lva Nikolajeviče Tolstého, Fjodora Michajloviče Dostojevského, Émila Zoly a Nikolaje Vasiljeviče Gogola. Mrštík navázal na Zolu, velkého kritika společnosti. Román je podle Zoly obrazem společnosti a jejích mravů. Zřetelná je Mrštíkova inspirace Zolou v panoramatickém líčení Prahy, stejně Zola popisoval Paříž v románu *Listek lásky* (1878). Již samotná volba názvu vypovídá o podobnosti těchto děl.

Moderní realistický román Mrštíka začal zajímat již od gymnazijních let. Vzorem z Francie mu byl Honoré de Balzac, Gustave Flaubert, ale i bratři Goncourtové, kteří si jeho sympatie získali podobným sklonem k impresionismu, malířství a také podobnou bratrskou sounáležitostí, jakou choval Mrštík ke svým bratrům. V českém prostředí podporoval Mrštíka Jan Herben, vyznavač ideového realismu. Dával mu prostor v časopise *Čas*, kde Mrštík publikoval překlad Vissariona Grigorjeviče Bělinského.

Vilém Mrštík přirovnává své dílo k *Babičce* Boženy Němcové. V *Babičce*, stejně jako v *Santě Lucii*, je vykreslen opravdový obraz toho, co autorka cítila, jak vnímala skutečný život. Otázkou je, proč byla Mrštíkova díla velmi často terčem kritiků, když realismus vidíme svým způsobem i ve starších dílech? Vysvětlením může být naturalismus vnesený do jeho děl, což bylo v té době inovativní. Mrštíkovo vyjádření se k realistickým pracím můžeme najít v *Mých snech*, kde tvrdí, že realistické umění přispívá k obrozujícímu poslání, protože neklame marnou iluzí, že někoho obrátí na dobrou cestu, a pokud vede k sebepoznání, utvrzuje tím dobrého člověka a jeho pozitivní vlastnosti.⁴⁸ Takové vysvětlení rozkrývá psychologickou propracovanost díla a ujasňuje, proč byl Mrštík průkopníkem realismu a naturalismu.

⁴⁸ Srov. MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria. Epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety*. 2. vyd. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1901, s. 62–70.

Ze svých současníků byl Mrštík zaujat Petrem Bezručem, s nímž se v Brně stýkal i bratr Norbert. Mimo Bezruče byl jeho velkým vzorem i Julius Zeyer. „*Pro Viléma Mrštíka bylo ovšem Zeyerovo dílo po celý život nedostižným ideálem a jedním z absolutních cílů, k nimž svou vlastní tvorbou mířil.*“⁴⁹ Příkladem mu byl i Jan Neruda, Mrštíkův dlouholetý přítel, a jeho *Malostranské povídky* jako příběhy z Nerudova života nebo lidí kolem něj. Mrštík byl v jistém smyslu Nerudův stín, měl podobné začátky a postoj k životu. Neruda byl tvrdohlavý bouřlivák, šel si za svým cílem za každou cenu. Měl konflikty i mezi vrstevníky-literáty. Byl nepochopen a literární začátky prožíval velmi těžce. Nepochopení bylo i u Nerudovy rodiny. Jeho rodina chtěla, aby dodělal práva, ale Neruda stále zkoušel dráhu literární. Mrštík, stejně jako Neruda, neměl děti a šel proti přání rodiny, nevystudoval práva a odklonil se k literatuře. Z Mrštíkových dopisů Ladislavu Quisovi⁵⁰ lze vyčíst Vilémův obdiv k Nerudovi. Tvrdil, že: „*Nerudův význam je vnitřní. Ten vzdělal duši, srdce, samu podstatu naší literatury budoval od základu a té stavbě obětoval vědomě i velký díl své popularity.*“⁵¹ Vilém Nerudu velmi obdivoval, není tedy pochyb o inspiraci z Mrštíkem uznávaných *Povídek malostranských*.

V některých dopisech si navzájem píší otec Alois se syny, že stále čtou a zabývají se Nerudovými fejetony. V následující korespondenci se domlouvají na výměně těchto fejetonů. V jiném psaní sděluje Norbert, jak je Neruda nadaný, že znovu přečetl jeho *Malostranské povídky*. Další dopisy napovídají, že Vilém opěvoval kvalitu Nerudových knih, protože byl přesvědčen, že takových knih není v české literatuře dost na to, aby se mohla dále rozvíjet. Neruda je v korespondenci líčen jako vážený a respektovaný fejetonista. Ladislav Quis v jiném psaní zmínil názorovou shodu Quisovu i Mrštíkova s Nerudou ve věci národního umění. Jinde Vilém žádá Quise o článek *Po stopách Nerudy*, který chtěl použít jako redaktor do *Moravskoslezské revue*. Zájem o takový článek odůvodňuje Mrštík úctou a obdivem k Nerudovi. Cení si na něm nejvíce prosazování toho, co se teprve vyvíjí.⁵² *Santa Lucia* se odehrává na pozadí *Malostranských povídek*, které v Mrštíkově rodině tak obdivovali. „[...] s úctou vzhlížel

⁴⁹ HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 44.

⁵⁰ Ladislav Quis (1846–1913) Mrštíkův literární důvěrník, účastník almanachu Ruch, pamětník 60. a 70. let. 19. století.

⁵¹ HAVEL, Rudolf. *Nedosněné sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 470.

⁵² Srov. HAVEL, Rudolf. *Nedosněné sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 27–85.

*k Nerudovi básníku, jak říkal výslovně českému: ve stopách svých vzorů se snažil umělecky zachytit český život.*⁵³

Tematika měšťanského života a tragičnost osudů, objevující se v *Santě Lucii*, byla na konci 19. století zřejmě častá. Svět dělníků, měšťanů a obyčejných lidí s vyústěním v tragédii vyobrazoval i Matěj Anastazia Šimáček. Šimáčkovy povídky se vyznačují rozkošem rodinných vztahů stejně jako u Mrštíka. Mimo Šimáčka, s nímž Vilém Mrštík dle dopisů, uveřejněných v *Nedosněných snech*, úzce spolupracoval, se podobné tematické vztahy a nepříznivých okolností dále věnovala Teréza Nováková. Navázala na podobné téma vyobrazení měšťanů v nelehkých životních situacích. Nováková na rozdíl od Mrštíka hlouběji propracovala náboženské tradice a mravní hodnoty. V jejích románech šlo o obraz obyčejných lidí vyobrazených v nepříznivých situacích. Příkladem může být *Jan Jílek*. Společnými znaky je tematika venkova a společenské rozdíly s důrazem na psychologickou stránku hlavního hrdiny.

Na dokreslení vztahu k starším českým autorům citujme z Aloisova dopisu: „*Dokud jsme byli v Brně pohromadě, četli, milovali jsme Vrchlického, Čecha, hltali celou českou literaturu. [...] A Vilém se už za Zolu bil v Praze. Chodil do Ruského kroužku a tam dostal se k Bělinckému, Dobroljubovi. Naturalismus se u něho přetvořoval v umělecký realismus. Ale zůstal věren liberálním zásadám. [...] V naší literatuře, jak víte, stál a žil na její českosti, a proto takový Aleš mu byl s Mánesem nade vše jiné a Světlá a Němcová a Neruda atd. [...] A přitom nespouštěl nikdy se zřetele i ostatní složky národního života jako politiku, národní hospodářství aj.*“⁵⁴

Uvedené příklady by mohly pomoci k závěru, jaký vliv měli na Mrštíkova díla mnozí tehdejší i starší autoři.

4.3 Píseň Santa Lucia

Samotná volba názvu *Santa Lucia* již znamená něco vábivého jako „*krásná melodie jižního ráje*“⁵⁵. V románě tuto píseň zpívá mladá Vlaška, svůdnice, které se oddal ne jeden muž. Zároveň může znamenat konec, důsledek zlého počínání. Sousedství Santa Lucia je uvedeno i na konci románu, kdy Jordán umírá. Praha se Jordánovi nejprve ukázala jako romantická italská píseň Santa Lucia, protože je to píseň líbivá,

⁵³ HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 126.

⁵⁴ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 33].

⁵⁵ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 94.

kteřou Jordán zpívá, nebo slyší při příjemných chvílích, což může mít stejný význam i ke konci, kdy se se vším smiřuje a umírá. Název Santa Lucia rámcuje celý román. Vilém Mrštík jej zvolil dle stejnojmenné, notoricky známé italské písně neapolských plavců.⁵⁶ Z písně Santa Lucia vyznívá láska Itala k Neapoli⁵⁷, stejně jako Mrštíkova láska k Praze, která jej do hlavního města zavedla. V té době, kdy Mrštík román psal, byl přímořský kout staré Neapole místem milostných příběhů a lidových veselí. Píseň Santa Lucia byla roztouženou oslavou staré Neapole. Mrštík se odkazuje k Itálii v průběhu celé knihy. Božena Mrštíková ve své knize *Vzpomínky* dokonce zmínila návštěvu své sestřý Vilky, která u nich tuto píseň hrála na citeru po vyzvání, aby zahrála svoji nejoblíbenější skladbu. To, že si vybrala právě Santu Lucii, může znamenat rodinnou tradici. Není tedy v názvu knihy náhodou. Božena vnímá tuto píseň jako „*oduševněle dojemnou*“⁵⁸.

4.4 Autobiografičnost

Autobiografická složka je zkoumána na základě detailního prostudování Vilémova života a jeho následného porovnání s románem. Za pomoci četného množství sekundárních pramenů lze proniknout do méně známých, ale pro tuto pasáž důležitých zákoutí Mrštíkova života. Mnohé napověděly dopisy mezi rodinou a přáteli, z nichž se dá vycítit atmosféra doby i vzájemné vztahy.

V díle jsou použity bohaté zážitky ze studentského života, dějová osnova tedy vychází z autobiografického základu. Jordán je svérázný a problematický student, který vidí v Praze naději pro svůj budoucí život. Po zápisu na studia se vše hroutí, nemá peníze, práci, skutečné uspokojení nenachází. Prožívá zklamání u Kláry, rozpad ideálů, je na dně. Tato dějová osnova je shodná s Mrštíkovým životem v Praze a připomíná jeho vzhlížení k ní. Pozdější zklamání Prahou se objevuje i u Mrštíka.

„V Praze šťastně přestál chřipku provázenou slabým záchvatem jaterní nemoci, byl rád, že je zdravý, a těšil se na psaní dalších kapitol svého románu, které si z Prahy vezl proživotnělé studiem jich prostředí. Ale přesto začal-li vzpomínat na Prahu, jen

⁵⁶ Píseň napsal v 17. století mladý Ital, bouřící se proti francouzské nadvládě, a neapolský král jej za to dal uvěznit na skálu.

⁵⁷ Text písně vypovídá o lásce Itala k Neapoli: „*Krásná je Neapol, když den se stmívá, rybář tam na březích dávné sny snívá. Píseň tu o mořích svým druhům zpívá, Santa Lucia, Santa Lucia. Krásná je Neapol, když slunce svítí, jednou zas vyplujem s rybářskou sítí. Bílá je bárka má, barchetta mia. Santa Lucia, Santa Lucia.*“

⁵⁸ Srov. MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky: Díl druhý*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1950, s. 63.

*samé teskné myšlenky mu přicházely a vybavovaly mu pocity ze všech nejsmutnější [...].*⁵⁹

Totéž zklamání Prahou lze usoudit z výroku Mrštíka: „*Myšlenka usídlit se někde v Praze je mi odporná.*“⁶⁰

O podobnosti Mrštíkova života s Jordánem informuje manželka Božena.

„Vilémova životospráva, o níž nás rozradostněně paní Božena poučuje, dovede okamžitě připomenout tři jeho studentské romány, zejména ‚Santa Lucia‘ a ‚Zumři‘, se vzrušujícím líčením drtivé bídy života – a rozbor je nasnadě. Vždyť Jiří Jordán, to je sám Vilém Mrštík. Zklamání moravského studenta, který poznává, že chatrný zevnějšek a prázdná kapsa špatně se hodí do historické nádhery i moderního lesku milované Prahy a přitom neustává blouznit o této matce měst, to je Mrštíkova láska a Mrštíkovo poznání bolestného rozporu mezi opojným snem a tvrdou skutečností. Tolik se toho už psalo o Praze, ale je velmi málo českých románů, aby v nich tak horoucně byla zobrazena krása Prahy jako v tomto díle Viléma Mrštíka.“⁶¹

Pro porovnávání postavy Jordána s Mrštíkem je třeba na začátku zmínit, že Vilém stejně jako Jordán pocházel z Jimramova. Zážitky z brněnského gymnázia jsou v románu líčeny podle vlastních zážitků. Úseku z Mrštíkova/Jordánova brněnského gymnázia je věnována zvláštní pasáž. Další události z vlastní zkušenosti, například třídní pobyt v Praze a okouzlení Prahou, se kryje se zájezdem Mrštíka coby oktávána z roku 1883. Jordán zanechal rodičům lístek ve stole: „*Jedu do Prahy a vrátím se za tři dny.*“⁶² Finanční situace rodin Jordána a Mrštíka byla taktéž stejná. Mrštík vycházel z chudých poměrů jako Jordán: „*na každém kroku je pronásledující chudoba, která se stala jejich vychovatelkou a mstivou silou zároveň.*“⁶³

Autobiografické jsou i detaily z pražské nemocnice, ty popisoval na základě vyprávění Norberta, který praktikoval jako mladý medik v nemocnici prof. Meissnera. Fyziognomické detaily, jako je Jordánova postava⁶⁴, jsou ve skutečnosti popsány podle jeho přítele Huberta Gordona Schauera, stejně jako jeho umírání a na konci románu

⁵⁹ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky I*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1933, s. 19.

⁶⁰ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 29].

⁶¹ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 38.

⁶² MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 38.

⁶³ Tamtéž, s. 39.

⁶⁴ Klenuté čelo, kostnatý a vysoký.

Jordánova smrt. Při Jordánově smrti byla ošetřovatelkou *paní Bábi*, což byla ve skutečnosti přezdívka zdravotní sestry starající se o Schauera.

Vilém a Norbert bydleli v Prokopské ulici na Malé Straně, jejich otec Alois je dopisy pravidelně informoval o všem, co se doma dělo. Doporučoval, aby si zašli někdy i na sklenici piva a zároveň ať jsou šetrní a kupují jen nutné věci. Zmiňoval, že posílá košili a maso. Po půl roce otec znovu napsal a byl rád, že si synové žijí v Praze spokojeně, a opět se zmínil o oblečení, které poslal synům do Prahy. Také přispěl penězi na večere a Vilémovi zaslal nové boty. Vše uzavřel vírou v lepší zítřky a optimismem. V románu, kdy otec píše nemocnému Jordánovi v druhé kapitole knihy, lze vypočítat téměř totožný dopis. Nejprve je třeba zmínit, že Jordánův otec píše do Prahy z Brna. Baví se především o Praze a Malé Straně, kde se Vilém opravdu pohyboval. Shodné jsou také pasáže o nových botách, chce syna jimi zaopatřit, a košili, kterou synovi posílá, a především klade důraz na maso. Častá zmínka o financích je totožná. Jordánův otec také zdůrazňoval, aby šetřil, a poslal mu peníze na jídlo. Zajímavým detailem je doporučení, aby šel na sklenici piva, na to mu poslal padesát krejcarů navíc, stejně jako Mrštíkův otec Vilémovi. Z psaní sálá optimismus a víra v dobrý Jordánův život. Opak byl pravdou. Na dalších řádcích se Jordánova sestra rozepisuje, jak se jim doma daří, a celý dopis je orámován chudobou, ve které žili. Stejně tak je autobiograficky zmíněné, že jsou početná rodina. To vše je totožné s chudobou rodiny Mrštíků. Jordánův otec v dopise syna popisuje jako slabého kluka, což je identické s postavou Viléma. Stejná je i vzájemná soudržnost rodiny a dobré vztahy v ní. Jordánova sestra se ještě zmiňuje o škaredém, začouzeném Brně. Tato poznámka není náhodná, protože Vilém má negativní vzpomínky na Brno jako na město, kde se potýkal při studiu na gymnáziu jen s problémy. V páté kapitole popisuje Jordánův první třídenní pobyt v Praze. Uchvátila jej jako chudého studenta a svou lásku k Praze doma tajil. Zde je stejná shoda s Vilémovou vzpomínkou na třídenní pobyt v Praze ze dne 8. prosince 1883, v době, kdy byl studentem na gymnáziu v Brně. Při první návštěvě Prahy v prosinci roku 1883 vykresluje stejné pocity, které pak můžeme nalézt v prožívání hlavního hrdiny románu. V úvodu knihy představuje Jordána, problematického studenta gymnázia v Brně, odjíždějícího do Prahy dodělat si maturitu a později studovat práva. Na detail neúhledného Jordánova písma, stejně jako Mrštíkova, nezapomněl. Student Jordán a stejně tak i Mrštík utrácel peníze v hospodách a za knihy. Mrštík se zrcadlí v Jordánově chování i jeho rodině, vše je podobné. Můžeme tedy hovořit o velké míře autobiografičnosti.

O jisté další souvislosti a inspiraci napovídá fakt, že „u Mrštíků řadu let mívali studenty na bytě. Bývalo u nich živo.“⁶⁵ Vilém měl vedle sebe studenty, ve kterých se mohl vidět. Jednu dobu ubytovali u Mrštíků dokonce studenta Alfonse Muchu. O studentech píše Alois v jednom z dopisů: „Tatínek shledával zákazníky a držel studenty. Jeden (nyní dr. Kristl z Vlkoše u Kyjova) bydlil u nás v Brně kolik let, bydlil u nás nyní i v Praze, neboť studoval zároveň s Bertou a taky šel na medicínu.“⁶⁶

4.4.1 Prostředí

Prvním rysem je zasazení děje románu na Malou Stranu, kde Mrštík bydlel se svým bratrem Norbertem. Místo je spojené stejně s Nerudovými povídkami jako s Mrštíkovým románem. Toto místo není v románu nahodilé a stejně je tomu i s místem, odkud Mrštík odjíždí, tedy s Brnem. Jordánovo noční bloudění se podle detailů odehrává kolem nočních kaváren a hospod na Malé Straně, kde Mrštík zřejmě chodil s Norbertem, bydleli totiž nedaleko v Prokopské ulici. Jordán však nachází útočiště v bytě u mladého medika Hégra Na Smetance a později v nedaleké Balbínově ulici, kde bydlela od roku 1886 celá Mrštíkova rodina. „Staropražské hospůdky a výrazné postavy starosvětských lidiček, to je oblíbené téma Ignáta Herrmanna, ale oč umělečtěji je zvládl Vilém Mrštík!“⁶⁷ Zkušenosti z malostranských hostinců a kaváren měl Mrštík od svého příjezdu do Prahy roku 1884 spolu s bratrem, studujícím medikem, bohaté. Stejně tak tomu bylo v témže prostředí u Jordána a jeho kamaráda medika Hégra. Zároveň v tomto prostředí Malé Strany bydlel jeho přítel Schauer, jeho stálá inspirace.

V románu Vilém vyjádřil vroucí lásku k Praze, především ke zmíněné Malé Straně. Takto si toto prostředí přiřazuje k Vilémovi jeho rodina a blízcí, kteří poukazují, jak mu na Praze záleželo.

„Ovzduší malostranské doposud jeho přátelům vnuká představu Vilémova bojovného úsilí o zachování všech podrobností starožitné krásy staré Prahy, ohrožené pozvolným zánikem. Připomíná jim také projevy Vilémovy melancholie a jeho skličující zápasy s hmotným nedostatkem, který byl údělem jeho studentských let.“⁶⁸

⁶⁵ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky: III–IV*. 2. vyd. Olomouc: nákladem autorčiným, 1938, s. 22.

⁶⁶ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 12].

⁶⁷ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 39.

⁶⁸ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946, s. 104.

4.4.2 C. k. Slovanské gymnázium Brno

Pokusme se postihnout shodné prvky u Jordána a Mrštíka v době, kdy studoval na gymnáziu. Jeho zážitky se staly inspirací pro část románu. V románu Mrštík líčí a zároveň odsuzuje názory Jordánova, tedy Mrštíkova profesora, který tvrdí: „*Student je jako voják, neposlechne-li, pryč s ním. Je jako prašivá ovce, která nakazí celé stádo.*“⁶⁹ Podobná obžaloba dobového školství je zmíněna v *Česko-moravských cepech*. Důležitou pasáží je vykreslení brněnského gymnázia očima Mrštíka, který je v knize Jiřím Jordánem. Jordán jako každý vrstevník chodil na gymnázium, jenže na rozdíl od svých spolužáků vzpomíná na těch pár let jako na „*nejhorší epochu, jakou si kdo vůbec pod jménem studia představití dovede.*“⁷⁰ Ironicky označuje c. k. Slovanské gymnázium za nejvzornější na celém světě. Budova školy mu připomínala kasárny, kde pocíťoval strach a úzkost před „*plesnivým a nyní už na odpočinku žijícím ředitelem*“⁷¹. Učební osnovy se zdály Jordánovi velmi přísně vypracované, stejně jako se mu zdálo přísné a striktní rakousko-uherské mocnářství. Vše co se ocitlo v rozporu se striktními pravidly, bylo trestáno velmi přísně, „*vše šlo jako na drátkách, a kdo nešel, zlomil vaz*“⁷². Pod tímto tlakem vznikaly pomluvy, podlézání a donášení jak mezi profesory, tak mezi žáky. Panu řediteli staří profesori „*ohýbali šíje zrovna tak hluboko a dlouze jako desetiletí chlapci z primy.*“⁷³ Tento školní systém je přirovnán k poměru čistě vojenskému, „*když jeden spadl nahoře, srazil s sebou hned všechny pod sebou.*“⁷⁴ Jordána však popisuje jako studenta „*naprosto zvláštního druhu. Žil v přímém odporu se vším, co na ústavě viděl kolem sebe.*“⁷⁵ Z pečlivého nastudování autorova života a ukázky této části románu lze poukázat na shodu Mrštíkova a Jordánova pohledu na gymnázium.

Jordán, stejně jako Mrštík, všechno chápal v souvislostech, ale odmítal se něco mechanicky učit a poslouchat, co mu učitelé nakazují. Když byl zavolán k tabuli, spolužáci se již těšili, jak se zasmějí, protože Jordán šel „*k tabuli rázným, prudkým krokem, a když byl svou úlohu v pravém slova smyslu ,odbyl‘, mrzutý, zamračený, krokem zrovna tak pevným a zbytečně rychlým skočil do své lavice, hlasitě otřepal křidu*

⁶⁹ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 73.

⁷⁰ Tamtéž, s. 25.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Tamtéž.

⁷³ Tamtéž.

⁷⁴ Tamtéž, s. 26.

⁷⁵ Tamtéž.

*z rukou a s úšklebkem na rtech schoval se za záda před ním sedícího Matouška*⁷⁶. Tato citace je uvedena nejen kvůli popisu chování samotného Jordána, protože je naprosto autobiografická, ale také se zde objevuje spolužák, který byl reálným spolužákem Mrštíka.⁷⁷ Jordán „*napodoboval čistě vulgárním způsobem výklad profesora Kahovce*⁷⁸, *který hněvem ztrácel dar řeči; zato Jordán zachoval samostatnou uštěpačnost svého slova i nadál.*“⁷⁹ Mrštík kritizoval i některé své profesory z hlediska nedostatečných vědomostí. Nejmenovaný „*krásný blondýn*“ opisoval příklady z učebnice, a když se spletl, příklad smazal. Tento blondýn se držel pravidla, že „*polovičku těch marodérů do oktávy proseje*“⁸⁰, na Jordána si však chtěl počkat, „*až k padnutí dozraje.*“⁸¹ Není tedy divu, že Jordán (Vilém) maturitu opakoval. Mrštík popisuje i některé vlídné učitele, například učitele dějepisu, který uznával Jordánovy vědomosti a nechtěl po něm jen memorování dat a vyjmenování Přemyslovců. Jordán dostával na vysvědčení výbornou do té doby, než přišel nový profesor Papáček⁸², který po něm chtěl ten „*kancelářský mechanismus paměti a cviku*“⁸³. Jordán odsuzoval, že jako student nedostal prostor „*na to, co lahodilo jeho mysli, svádělo jeho srdce, bavilo jeho mysl*“⁸⁴. Stále doufal v lepší zítřky a „*v patách za sebou cítil slídívý zrak pedantismu, kde mu nebylo odpuštěno nic [...]*“⁸⁵ Za osm let přišel k maturitě s mechanicky naučenými vědomostmi, jak se žádalo, avšak nepochopil látku a neuspěl. V Praze, kde přestoupil a udělal maturitu, viděl „*zcela jiný, čistě ideální svět, takový, jaký každý si snad staví v době osmnácti – dvaceti svých let.*“⁸⁶ Celá tato pasáž, která se nachází na počátku románu, je zcela autobiografická i vzhledem k uvedeným postavám. V této části je také poměrně detailní popis Mrštíka na gymnáziu vykreslující jeho úvahy, pocity a myšlenkové

⁷⁶ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 26.

⁷⁷ Dle databáze absolventů Gymnázia Brno to byl Rudolf Matoušek z Lomnice a absolvoval roce 1884, stejně jako Mrštík, jeho třídním profesorem byl taktéž Theodor Lazar.

Matoušek s Jordánem pokračuje i později vlakem do Prahy, jde také do Prahy bydlet jako mnoho moravských studentů.

⁷⁸ Reálná postava, profesor Jan Kahovec, působil na gymnáziu (1869–1875), vyučoval fyziku, matematiku a němčinu. V *Santě Lucii* Jordán ve spojitosti s tímto jménem popisuje hodinu fyziky.

⁷⁹ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 28.

⁸⁰ Tamtéž.

⁸¹ Tamtéž.

⁸² Profesor Papáček je zmíněn na začátku knihy několikrát. Pravděpodobně jde o Františka Rypáčka působícího na gymnáziu od roku 1878, vyučoval dějepis, češtinu a zeměpis. Tuto postavu lze odvodit dle textu, kde je zmíněn ve spojitosti s dějepisem a zeměpisem.

⁸³ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 31.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Tamtéž, s. 32.

⁸⁶ Tamtéž, s. 33.

postupy. Dá se považovat za podstatnou část té obžaloby doby a především školství, jejíž problematika je rozvedena v popisu dobového ovzduší v další kapitole.

4.5 *Dobové souvislosti*

Na úvod je třeba zmínit, že každé dílo je ovlivněno dobovými okolnostmi. Prvním předpokladem je zjištění podmínek, tedy okolností, za kterých díla vznikla, a následně se zastavit u dobového ovzduší. Není lehké vylíčit dobu úplně objektivně, protože každý může vnímat stejné události zcela odlišně. Příkladem je rozdílný názor na výuku a profesory na brněnském gymnáziu, které Mrštík navštěvoval. Je k dispozici mnoho názorů od Mrštíkových vrstevníků nebo dokonce absolventů stejné školy, kteří na tutéž problematiku nahlíží jinak. Tyto podrobnosti jsou zkoumány v kapitole zabývající se tehdejšími českými gymnázii především na Moravě. Ke správnému závěru je třeba podat obraz z více sekundárních zdrojů a neméně důležitá je i dobová korespondence. Přestože mnohé doklady byly na Mrštíkovo poslední přání spáleny, aby nedošlo k možným nežádoucím dohadům po spisovatelově smrti, lze hledat souvislosti alespoň v některých pramenech z dochované korespondence, jimiž jsou například *Nedosněné sny*. Důležitá pro pochopení nebo dokreslení souvislostí může být i jediná věta z dopisových projevů. K vyšší míře objektivnosti mohou posloužit i články z dobových periodik. Těžištěm informací o době jsou však sama Mrštíkova díla. Vzhledem k tomu, že Mrštík propagoval realismus zrcadlící v literárních dílech společnost bez sebemenších přikrašlovacích detailů, lze se opřít i o primární zdroje. Posledním důležitým momentem pro dokreslení této problematiky jsou ohlasy děl uvedené ke konci práce. Díky nim lze odhadnout přijetí díla společností a z toho vyvodit mnoho dalších souvislostí.

Jak viděl Mrštík konec 19. století? Jak známo, od zásad pravdivosti v literatuře nikdy neustoupil, proto jeho díla chápeme jako odraz doby, ve které žil a psal svá díla. V knize *Moje sny* se vyjádřil: „*Dnes žijeme v době převratu politického, literárního i společenského.*“⁸⁷ Jde o převrat, který nebyl ze začátku tolik pochopen. Tehdejší Čechy viděl na konci 19. století personifikovaně jako mladé tělo, které je však unavené, utlačené, nemocné, ale ne smrtelně. Z čehož lze usoudit, že nějakou naději na zlepšení situace viděl. Podle Mrštíka stačí na uzdravení člověka jeho mravní očista, duševní síla

⁸⁷ MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria. Epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety*. 2. vyd. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1901, s. 286.

a energie na boj proti nepřítelům. Také zdůraznil, že to je otázka delší doby. Napravení viděl Mrštík v odhalení nahé pravdy, odtud naturalismus, který poukáže na klady i zápory.⁸⁸ Sám Hubert Gordon Schauer požadoval, aby literatura pouze nezobrazovala daný stav společnosti, ale podněcovala k novým perspektivám.

Nelze také opominout stručný vhléd do problematiky doby druhé poloviny 19. století. Již v 50. letech byli Češi potlačováni díky vládě Alexandra Bacha, jak známo, je tato doba označovaná za Bachův absolutismus. V literatuře se začal vyvíjet realismus s ranými realisty Májovci. V 60. letech následovala prusko-rakouská válka s rakouskou prohrou. Dále je nutné připomenout další důležitý kulturní moment, a to položení základního kamene Národního divadla, a v neposlední řadě v roce 1886 pokračování sporů o pravost Rukopisů. V 60. a 70. letech nastal prudký hospodářský rozmach a s ním je spojena i změna společenských vztahů. Zákoník umožňoval svobodu v podnikání. Díky tomu se rozšířila velkovýroba v továrnách a odsunula tak malovýrobu. Jeden z největších podniků v Rakousko-Uhersku byl rakouský spolek pro chemickou a hutní výrobu v Ústí nad Labem. Vznikaly první strojírný, hutě, válcovny, později se začala rozvíjet železnice. Strojová výroba pomalu nahrazovala manufaktury. Rovněž je důležité zmínit prudký technický rozvoj, za kterým stál například František Křižík se svou obloukovou lampou, a nelze opomenout ani rozvoj infrastruktury a strojírenství jako samostatného průmyslového odvětví. Následující 70. a 80. léta 19. století jsou plná začínajících -ismů s Paulem Cézannem, Lvem Nikolajevičem Tolstým, Émilem Zolou a Tomášem Garriguem Masarykem. Mimo tyto kulturní události vznikla na konci 80. let Dohoda mezi Německem a Rakousko-Uherskem, kde si země slíbily neutralitu. Z této Dohody lze soudit na neklid mezi Německem a Rakousko-Uherskem, který se odrážel i v životě jednotlivých lidí a také spisovatelů reflektujících dobové problémy. Nastaly tedy velké změny, a to nejen společenské. Od revolučního roku 1848 následoval prudký rozmach kapitalismu, který později vyústil v první světovou válku. Jde o mimořádně významné, ale zároveň složité období, které je plné velkých změn a rozporů. A do takového světa přišel Vilém Mrštík.

⁸⁸ Srov. MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria. Epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety*. 2. vyd. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1901, s. 286.

4.5.1 Sociálně-politický kontext

Za dob vlády českého krále Františka Josefa I. byla rakousko-uherská říše rozdělena na Uhry a neuherské země, což bylo Předlitavsko a Rakousko. neuherské země měly zvlášť svou vládu i parlament. Společná byla však ministerstva zahraničních věcí, obrany a financí. Ústava zaručila právo svobody shromažďovací, osobní, svobodu vyznání a zaměstnání.

Z hospodářského hlediska docházelo k vyrovnání mezi německým a českým kapitálem a následkem toho se česká buržoazie smiřovala s rakousko-uherskou monarchií. Nacionální otázka se tímto dostávala do pozadí a růst českého kapitálu vyvolával organizování nové dělnické síly. Česká společnost na konci 19. století byla ovlivněna vládnoucími třídami a vývojem buržoazie. Společnost měla pocity neuspokojení a chybělo národní sebevědomí. Velmi často docházelo také ke skepsi, což se projevilo zejména v literatuře. Poklesla duchovní i kulturní aktivita lidí. Společnost byla v době 80. a 90. let 19. století rozevřenými nůžkami. Velké sociální rozdíly vedly k pocitu zklamání a deziluzi z těchto poměrů především u mladé generace, do které patřil nejen Vilém Mrštík, ale také Antonín Sova či František Xaver Šalda. Mnoho lidí zápasilo s velkou bídou a naopak mnozí ze společnosti byli velmi bohatí. Tyto sociální extrémy zaznamenali literáti do svých děl. Lidé, zvlášť mladá generace, pociťovali zklamání ze zmíněných sociálních odlišností, ale také z nevyřešených národnostních problémů, jimiž byly spory mezi Čechy a Němci. Tato nespokojenost byla později v roce 1895 vyjádřena v *Rozhledech Manifestem České moderny*, snahou o individualismus, jehož příznivcem byl i Vilém Mrštík spolu s autory manifestu Macharem a Šaldou. Mrštík chtěl v realistickém umění vykreslit českou společnost tak, jak připadala člověku, který se ocital přímo v ní, a to ať jako nešťastná oběť dřívějších poměrů, či jako zklamaný snilek. Jeho úsilím bylo podat opravdový obraz o společnosti.

Tomáš Garrigue Masaryk považuje konec 19. století za dobu největšího vzruchu českého národního života. Jako již dříve čelila i v této době českého uvědomění společnost nástrahám německé kultury. Největší nepokoje mezi Čechy a českými Němci probíhaly především v Uhrách a Předlitavsku. Češi se cítili ukřivděni, že jim vláda neposkytla politickou svébytnost, a čeští Němci se cítili ohroženi hospodářským a kulturním rozmachem Čechů. Čeští Němci měli obavy o společenské postavení v českém prostředí, totiž že se stanou podřadným národem. Přitom již od 18. století byli čeští Němci preferováni. Napětí se projevovalo rivalitou v umění, vědě a školství.

V roce 1887 navrhli Němci rozdělení soudních okresů podle národností. Češi však prohlédli, že jde o lest, jak rozdělit zem na dvě oblasti, a tento návrh zamítli, načež Němci odešli na několik let ze sněmu.

Do popředí se opět dostala problematika Židů, která byla vyřešena v prosinci 1867, kdy byli prohlášeni za rovnoprávné občany. Přesto však Židé vyvolávali ve většině obyvatel Židé závist, protože se hojně uplatňovali jako ekonomové, vědci, lékaři nebo bankéři.

Problémy se však objevily i mezi českou společností. Česká politika ocitající se v krizi zahrnuje především kulturní a veřejný život. Česká společnost neměla po rakousko-uherském vyrovnání politické cíle a její soustředění se obracelo spíše k potyčkám mezi vůdčími stranami, jimiž byli staročeši a mladočeši. Probíhaly občasně demonstrace a bitky mezi českými a německými studenty. Vinou prudkého rozvoje průmyslu a kapitalistických vztahů se společnost silně diferencovala, a tím současně propukával spor mezi staročechy a mladočechy, později přejmenovanými na Národní stranu svobodomyšlnou. Obě tyto politické strany však zastávaly na podstatu českého státního práva stejný názor. Díky velké kampani zvítězili ve volbách do Říšské rady roku 1879 mladočeši, v jejichž zájmu bylo hájit zájmy širokých vrstev, především podnikatelů, a kteří kladli důraz na vzdělávání v češtině. V 80. a 90. letech 19. století aktivně bojovali, aby se v co největším počtu škol vyučovalo českému jazyku. Vstupu do veřejného života se taktéž domáhaly dělnické vrstvy a zakládaly své třídní organizace. V této době pociťovala česká společnost z německé strany stálé nebezpečí. Češi směřovali své naděje k Rusku a snažili se sblížit s Francouzi. Mnozí literáti se proto inspirovali francouzskou literaturou.

Z hlediska sociálního byla dalším problémem především neblahá situace průmyslového dělnictva. Díky rychlému ekonomickému rozvoji, migraci obyvatel z venkova do měst a následkem toho i budování velkých průmyslových komplexů, stále narůstala početná sociální vrstva průmyslových dělníků. Problémem byly především nepříznivé podmínky pro práci – dlouhá pracovní doba, nízké mzdy a špatné podmínky pro bydlení. Dělníci se proto scházeli a vytvářeli odborové a družstevní organizace. Po neúspěšné snaze překonat národnostní rozdíly se dělničtí mistrové, jimiž byli například Josef Boleslav Pecka a Ladislav Zápotocký, rozhodli založit roku 1878 Československou sociálně demokratickou stranu dělnickou. Přes veškeré snahy politických stran a přes všechna nařízení se problémy mezi Čechy a Němci ani v 90. letech 19. století nevyřešily.

4.5.2 Kulturně-literární kontext

I v kultuře jde o dobu největšího neklidu. Kulturní rozkvět počal se stavbou Národního divadla a jeho znovuootevřením roku 1883. Po divadelních hrách musela být velká poptávka, když se byli Češi v roce 1881 schopni složit na jeden milión zlatých na opravu divadla po jeho vyhoření.⁸⁹ Názorové střety o povaze české kultury a uměleckých hodnotách se odehrávaly mezi starší a mladou generací. Starší generace lpěla na obrozeneckém dědictví a podporovala ovzduší táborového hnutí, což odpovídalo orientaci na četbu vlasteneckých spisovatelů. Mladší generace usilovala o přijetí moderních myšlenkových uměleckých směrů, čímž se dostal do popředí Josef Svatopluk Machar, který tento proces započal svými kritickými názory o tvorbě Vítězslava Háška. Novým proudům a myšlenkám šlo hlavně o zdůraznění individuality, individualismu a o odmítání podřízenosti autora národům či politickým zájmům.

V roce 1882 se pražská Karlo-Ferdinandova univerzita rozdělila na českou a německou část, které takto existovaly až do roku 1945. Co se týká univerzity, je třeba zdůraznit, že právnická fakulta, kterou navštěvoval Vilém Mrštík, se potýkala s jazykovou nerovnoprávností. Přestože byla univerzita rozdělena, na právnické fakultě se toto pravidlo porušovalo. Fakulta totiž vychovávala budoucí úředníky pro rakouskou správu a k tomu bylo zapotřebí ovládat němčinu, tudíž se část zkoušek i na české části univerzity konala v němčině, zatímco studenti práv na německé části univerzity nemuseli prokazovat žádnou znalost češtiny.

Literatura navazovala na předcházející období, dobu národního obrození, které rozvíjela a zároveň se snažila pokročit za pomoci nových proudů, jimiž se inspirovala ze světové kultury. V polovině 80. let 19. století se do českého kulturního a literárního života dostává realismus v čele s Masarykem, který vystupuje proti pseudovlastenectví. Rovněž bylo zbudováno české hnutí, které bojovalo proti slibům politiků, omezenosti českého maloměšťáka a rasovým předsudkům. Usilovalo se o sepětí se světovou kulturou a o pozdvižení literatury na světovou úroveň. Šlo o pokus o pravdivé zobrazení skutečnosti. V české literatuře se pak objevovaly přání, úkoly a cíle, jež zobrazovali například Jan Neruda, Josef Václav Sládek nebo Svatopluk Čech. Na rozdíl od předchozích období měla literatura z minulých let dobrý základ, o který se pak opírala a z kterého čerpala. Literatura se inspirovala také ruskými klasiky, jako byl Gogol nebo

⁸⁹ Téhož roku složili návštěvníci pohostinství U Fleků na 42 zlatých pro obnovu Národního divadla. K Flekům často chodíval Vilém spolu s Norbertem a stejně tak literární postava Jordán ze *Santy Lucie*.

Puškin. Jak je známo, i Mrštík napsal svá díla na jejich základě. Literatura taktéž čerpala z vývoje a ze stavu české společnosti a dávala do středu dění hrdinu, pracujícího člověka, ať už venkovana nebo člověka z města. Tento hrdina byl nositelem národních tradic. Mrštíkův hrdina Jordán se zde odchyľuje pojetím tragického konce.⁹⁰ Dalším důležitým rysem byla již zmiňovaná snaha o pravdivost oproti romantickému vykreslování skutečnosti. Proto poukazovala literatura na útlak lidí, společenské problémy a konflikty, což se shoduje se *Santou Lucií*, která je dobovou obžalobou.

Mrštík vstoupil do literatury koncem 80. let 19. století přímo dramatem. V literatuře byla cítit blížící se krize, o které mladý začínající kritik František Xaver Šalda napsal ve svých *Juveniliích*, že je to doba „*soumračná, vyprahlá, zoufalá, blízká sebevraždě doslova a do písmene.*“⁹¹ Tento pocit vysvětľuje, že „*staré bylo dávno dožitó, odumíralo*“⁹² a zároveň zůstávalo, neopadlo, a tím bránilo rozkvětu nového, co se ještě nemohlo narodit. Mladí literáti v okruhu Františka Xavera Šaldy žíznilo po individualismu. Vilém Mrštík chtěl přinést do literatury něco nového a tím oživit *vyprahlé* období. Byly to směry naturalistické a realistické, jimž byl průkopníkem. K Vilémovi a jeho době se řadí autoři Antonín Sova, Josef Svatopluk Machar, Karel Matěj Čapek-Chod nebo rovněž Josef Karel Šlejhar. I tady jsou vidět vzájemné inspirace a podpora či kritika. V dobových periodikách, například v *Rozhledech* nebo *Literárních listech*, jsou uveřejněny různé literární spory i vzájemné omluvy přispěvatelů, případně kritiky. Vilém kritizuje ve svém článku o *Mikuláši Alšovi* v *Rozhledech* složitost snahy být průkopnický. „*Běda tomu hříšníkovi, který přišel s novou barvou, novou myšlenkou. Běhá ulicemi jako sběh, a nepadne-li, odstřelí se podle všech pravidel rejtharského umění, padne-li, byl slabý, řekne se, neudržel se! Tak mučení se stává zásadou, křivda zásluhou.*“⁹³

Literárními konflikty z let 1886–1887 byly stále probíhající spory o pravost Rukopisů, jimiž chtěli badatelé dokázat čistotu české vědy, když byly Rukopisy Tomášem Garriguem Masarykem a Janem Gebauerem definitivně označeny za padělky. I v literatuře se projevíly snahy o odněmčení. Mnoho umělců velmi těžce neslo závislost české literatury na německé. Tomáš Garrigue Masaryk a Vilém Mrštík poukazovali na

⁹⁰ Podobné tragické vykreslení lidských osudů lze najít i u děl Mrštíkova současníka Matěje Anastázia Šimáčka (1860–1913). Šimáčkovy romány jsou taktéž z dělnického prostředí nebo ze života měšťanů.

⁹¹ ŠALDA, František Xaver. *Juvenilie: stati, články a recenze z let 1891–1899*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1925, s. 10.

⁹² Tamtéž.

⁹³ MRŠTÍK, Vilém. Mikuláš Aleš. *Rozhledy sociální, politické a literární*, 1896, s. 555.

cestu k odněmčení v realistickém románu. Mrštík propagoval současně zolovský naturalismus. Všechny podněty z Francie, Anglie a Ruska měly opačný efekt, tedy lhostejnost lidu k domácí tradici. Radikálové, jakým byl i Mrštík, hledali později souvislost se svými předchůdci.

Nejhlubší krizi zaznamenala literatura na konci 80. let 19. století. Byly zneváženy všechny hodnoty. Vynášena byla průměrná díla, chápaná jako vlastenecká, uznávaná pro svou výchovnou tendenci. Kritika byla příliš zastaralá, což můžeme vidět na výčtu dobových časopisů, jejichž počet označil Šalda za neuspokojivě nízký. *Osvětu* vedl konzervativní kritik Zákrejs, *Květy* bratří Čechů byly věnovány beletrii, *Lumír*, zabývající se povrchně ohlasy francouzské poezie, byl parnasistický⁹⁴ a Masarykovo *Athenaeum* se zabývalo vědeckou činností.⁹⁵ Proto se začala uskupovat a formovat skupina mladých literátů⁹⁶ a dala si název podle zamýšleného almanachu *Vpád barbarů*⁹⁷. K vydání almanachu sice nedošlo, protože žádný nakladatel nechtěl riskovat neúspěch, ale Vilém Mrštík těžil z podpory stoupenců a psal své první drama *Paní Urbanová*. Drama se mu zdálo nejvhodnější k prosazení nových směrů a projevení nového životního pocitu. Poukazoval na nedostatečné množství kvalitní beletrie, avšak věřil v literární revoluci.

Situaci českého literáta vnímaného tehdejší společností výstižně ilustruje dobový článek z *Literárních listů*. Emil Ludvík v článku *Český spisovatel a naše společnost* z roku 1881 poukazuje na problematiku vnímání českých spisovatelů na konci 19. století. Kritizuje českou společnost, že nedokáže ocenit žijící autory, až po jejich smrti jsou jim postaveny pomníky a především „u nás oslavují mrtvé“⁹⁸. Ludvík považuje Svatopluka Čecha, Jaroslava Vrchlického a Adolfa Heyduka za trojici českých velikánů. Na české společnosti zvláště odsuzuje její podporu cizím literaturám. Společnost dychtivě četla a podporovala „*Emila Zolu, který vlastně o naši podporu ani nestojí [...] a nejen Francouzi se těší naší milostivé přízni! O německou literaturu jsme ještě starostlivější. Vlašskou, anglickou máme v malíčku, div že za překlady se*

⁹⁴ Literární směr charakterizovaný jako umění pro umění, návrat k formám romantické poezie, náměty hledány v dávné minulosti.

⁹⁵ Na tomto místě je nutno připisat Masarykovi významný počín v české vědě. Za jeho pomoci byl vydán *Ottův slovník naučný*.

⁹⁶ Do této skupiny patřil kromě Viléma Mrštíka také František Xaver Šalda, Antonín Sova a Hubert Gordon Schauer. Členů bylo celkem dvanáct, zmíněni jsou pouze ti nejdůležitější z nich.

⁹⁷ Seskupení kolem Viléma Mrštíka mělo „vpadnout“ do zastaralého českého světa a pokusit se vzbouřit a vstoupit do literatury revolučním projevem, avšak vpád se nekonal a skupina se rozpadla.

⁹⁸ LUDVÍK, Emil. Český spisovatel a naše společnost. *Literární listy: příloha ku časopisu národ a naše škola*, 1881, roč. 2, č. 12, s. 97.

nehoníme. A své vlastní původní spisovatele necháme – mřít!“⁹⁹ Klade řečnickou otázku, k čemu vůbec kupovat české knihy, a ironicky dodává, že „*nás Čechův je jenom něco k sedmi milionům, a protože je nás tak málo, nemusíme se ani o sebe, ani o své starati. Však on nás svět pohltí!*“¹⁰⁰

4.5.3 Literární směry

Dobové souvislosti jsou v této podkapitole jen představením některých důležitých literárních směrů pojících se s uváděnými Mrštíkovými díly. Větší část je tedy záměrně věnována naturalismu a realismu, opomíjenější literární směry již nemají pro dobovou souvislost větší význam. Zmíněny jsou i směry, které se určitým způsobem ve vybraných dílech odrážely.

Díky končícímu romantismu se dostává do středu zájmu sociální realita a literárně se začíná rozvíjet naturalismus. Realistické tendence však zasahují i do poezie, a to především u nejmladší generace. V próze vyniká v nových směrech Matěj Anastázia Šimáček, Josef Karel Šlejhar, Karel Matěj Čapek-Chod a v dramatu Ladislav Stroupežnický. Předzvěst naturalismu nalezneme u Gabriely Preissové.

V *Juvenilích* František Xaver Šalda uvádí, že mládež v 80. a 90. letech 19. století musela jít svou vlastní cestou, neboť jí marnotratní otcové neprošlapávali cestu a mladí literáti si museli projít cestu roštím, trním a močály. Mladí literáti trpěli hladem a prahli po něčem novém. Mladé studenty na univerzitě neuspokojovala tehdejší česká literatura především nauková, estetická, vědná ani kritická, tu dokonce Šalda označuje za ubohou na úrovni maloměstské. Čtyři revue, které vycházely, to byl neuspokojivě nízký počet. Z takového hladu se vrhli na cizí literaturu, například Tolstého, Flauberta nebo Maupassanta.¹⁰¹

Zajímavý pohled na problematiku realismu a naturalismu v literatuře přináší článek v *Literárních listech* z roku 1889. Autor článku hodnotí tehdejší situaci. Podotýká, že kritika dosud neobjasnila, co vůbec znamená realismus. Ve Francii však Akademie věd politických a morálních vypsalala konkurs na studii o realismu. V této souvislosti David Sauvageot¹⁰² předložil práci, ve které vymezoval realismus jako svět,

⁹⁹ LUDVÍK, Emil. Český spisovatel a naše společnost. *Literární listy: příloha ku časopisu národ a naše škola*, 1881, roč. 2, č. 12, s. 98.

¹⁰⁰ Tamtéž.

¹⁰¹ Srov. ŠALDA, František Xaver. *Juvenile: stati, články a recenze z let 1891–1899*. Praha: Ot. Štorch-Marien, 1925, s. 9–12.

¹⁰² Studie *Le réalisme et le naturalisme dans la littérature et dans l'art*, Paříž 1889.

kde se vše odehrává jako ve skutečnosti.¹⁰³ Modelem měla být příroda bez jakéhokoliv přikrášlování. Největší povinností realistů je nestranná objektivita, v níž umělcovo já musí zmizet.¹⁰⁴ Sauvageot pocítoval nutnost realismus rozdělit. Prvním byl realismus *indiferentní*, což má být proces bezmyslenkovitého obkreslování přírody. Tímto druhem má být právě naturalismus, k němuž se řadil Zola. Naturalismus je v závěsu za realismem a je charakteristický svým dramatickým pohybem a popisem rozkladu společnosti. Druhým typem byl realismus *didaktický*. Ten se vyznačuje popisem přírody, jehož účelem je zobrazování společenských nebo mravních ideálů. To je klasický realismus, ke kterému se hlásil především Turgeněv, Dostojevskij a Tolstoj. Díky této Sauvageotově studii byl vyjasněn rozdíl mezi realismem a naturalismem. Autor článku upozorňuje na realismus, který je v některých dílech spojen s idealismem. Již v dřívějších dílech, dokonce od středověku, jej využívali například egyptští otroci nebo Řekové. Později se objevuje i u Shakespearova *Krále Leara* nebo *Romea a Julie* a dalších mnoha děl až do konce 19. století. Mrštík, velký propagátor těchto směrů, se kolem roku 1890 podílel na obhajobě realismu a naturalismu. Pokládal za žádoucí uvádět podněty ruského realismu a francouzského naturalismu do české literatury.

Nelze opomenout impresionismus, k jehož počátkům v Čechách neodmyslitelně patří Vilém Mrštík, ale také Antonín Sova. Impresionismus vnesl do prózy lyrizující obrazy, jak můžeme vidět i v dílech Viléma Mrštíka nebo Fráni Šrámka. Impresionista zprostředkovával smyslové zážitky a zdůrazňoval smyslové vjemy. Impresionismus se objevoval hlavně v poezii, avšak nachází se i v mnohých prózách. Takovým příkladem jsou některé romány od Viléma Mrštíka. V *Pohádce máje*, ale i v *Santě Lucii* lze najít mnoho impresionistických obrazů. K dalším představitelům impresionismu řadíme i Karla Hlaváčka, Růženu Svobodovou a Jiřího Mahena.

Později se vyvíjí také symbolismus, jehož představiteli jsou Otokar Březina, Antonín Sova, Karel Hlaváček a další. Symbolismus se sice začal formovat ve Francii již od roku 1886, ale v českých zemích se začal rozvíjet až na přelomu 19. a 20. století. Tato doba, přelom století, se už nijak zvlášť s rozebíranými díly Viléma Mrštíka nepojí. Není tedy žádoucí se tímto literárním směrem podrobněji zabývat.

¹⁰³ Realismus zdůrazňuje kritičnost a požaduje řešení problematiky sociální, mravní i náboženské. Klade důraz na sociální spravedlnost a demokracii. Literatura má zde úkol společenský a na těchto základech byla založena dobová česká kritika.

¹⁰⁴ Zde je možné vysvětlení, proč Mrštík upozaďoval svoji osobnost před dílem a tvrdil, že „*autorova osobnost a jeho soukromý život nic neznamená.*“ Toto vysvětlení je rovněž názorově podloženo francouzskými naturalisty, mezi které řadíme například zmíněného Davida Sauvageota.

Vilém Mrštík svými díly ukazuje na návaznost slohových změn od realismu přes naturalismus až k impresionismu. Z mnoha zmíněných směrů vycházel ve svých dílech. Většinou šlo o hojně užití naturalismu společně s realismem. Nelze zde ani opominout impresionistickou složku zmíněnou výše.

4.5.4 Poměry v Brně

Na Moravě, konkrétně v Brně, se začala rodit myšlenka o Družstvu Národního divadla a v roce 1884 bylo založeno divadlo na Veveří. Roku 1891 byla zřízena Akademia věd, slovesnosti a umění. Na Moravě byl zachován moravský svéráz. Přes zachování svérázu Moravy lze vypočítat rozpad tradičních forem především venkovského života. Proto se Mrštík neshledává s obdivem, ale spíše s kritikou a obžalobou, že moravský svéráz v jeho díle mizí.

Z Brna vzešly Mrštíkovy studentské vzpomínky, z nichž vytvořil postavu Jordána z počátku 80. let 19. století. Brno se v této době stalo inspirací mnohých literátů. Vyobrazovali ho jako centrum kulturního života, dějiště národnostních zápasů a snah o počestění, jako město velkých zemědělských trhů, továren lákajících lidi z venkova.¹⁰⁵ V dílech moravských autorů se nachází Brno jako město téměř vždy. Autoři v něm vykreslují opravdový obraz společnosti. Z města přichází všechno špatné na venkov. Ve městě si lidé vydělají peníze, které dovedou velmi lehko utratit, propít, prohrát v kartách, kupovat drahé zbytečnosti, aby se mohli na vesnici ukázat. Město nakonec lákáním zvábí svou oběť, tedy člověka, který se pak vrací do rodné vesnice, dokonat svůj zkažený život. Takové město je vyobrazeno v díle Jana Herbena, Viktora Kamila Jeřábka a především u Viléma Mrštíka. Téma života ve městě se tedy nabízelo a bylo velmi aktuální, jak je vidět u *Santy Lucie*, která byla tímto ovlivněna. Jak si můžeme všimnout, život Mrštíka a jeho Jordána odpovídal tehdejšímu chápání městského života. Zde je vysvětlena Mrštíkova dobová obžaloba městské společnosti. V *Santě Lucii* se spíše odkazuje na Prahu, ale Brno lze v tomto případě chápat stejně.

¹⁰⁵ Stejně jako Mrštíkova rodina odešla z venkova do Brna „za lepším“.

4.5.5 Česká gymnázia na konci 19. století, a to zvláště na Moravě

V souvislosti s románem je neméně důležitou kapitolou dobový obraz českého školství. V *Santě Lucii* líčí Mrštík zážitky z c. k. Slovanského gymnázia v Brně, a je proto důležité osvětlit situaci gymnázií na Moravě se stručným vhladem do obecné situace českých gymnázií ve druhé polovině 19. století.

Gymnázia byla zřizována vedle triviálních škol, které byly převážně pro venkovské děti. Gymnázium se považovalo za vyšší stupeň než školy hlavní nebo triviální. Gymnázia se dělila na státní a církevní. Jejich cílem bylo připravit žáky všeobecným vzděláním ke studiu na vysoké škole nebo k povolání státního úředníka či kněze.¹⁰⁶ Střední školy byly postupně gymnázii vytlačovány. Tehdejší gymnázia nabízela svým studentům především teoretické dovednosti. Latina nebo dokonce řečtina byly samozřejmostí.¹⁰⁷ Přes mnohé nedostatky bylo české školství v 19. století jedno z nejkvalitnějších na světě. V této době byly formulovány školské zákony a osnovy, které se držely v platnosti až do poloviny 20. století. Povinná školní docházka byla osm let, Mrštík přestoupil do Brna na c. k. Slovanské gymnázium¹⁰⁸ ve svých jedenácti letech. Student si mohl vybrat, zda vychodí jen nižší stupeň gymnázia, od primy do kvarty, a po absolvování nastoupí do práce, či absolvuje vyšší stupeň, tzv. lyceum, což představovalo celkem osm let studia.¹⁰⁹ Po osmi letech skládali studenti maturitní zkoušku, což byla podmínka pro přijetí na vysokou školu. Všechny školy byly řízeny říšským zákonem č. 62/1869, který zároveň zaručil rovnoprávnost němčiny a češtiny. Zde je nutno připomenout stále probíhající nepokoje mezi Němci a Čechy, což se odráželo i ve školství. Situace byla vyhrocena do školní stávkou, kdy se rodiče rozhodli neposlat své děti do školy. Boje pokračovaly dokonce vyhrožováním a urážením Čechů a následným vyhozením Čechů Němci z nájmu. Situaci musel vyřešit parlament, který nařídil, aby úřady uklidnily německé nacionalisty a *Národní jednota severočeská* a *Ústřední matice školská* poskytly peníze na přístřeší těmto „vystěhovalcům“. Později byly zřízeny české veřejné školy. Přesto lidé kolem sebe chodili vyhýbavě, i když to byli sousedé, a města byla pomyslně rozdělena na českou a německou část.

¹⁰⁶ Vilém Mrštík později opravdu pokračoval ve studiu na vysoké škole a studoval práva v Praze. V roce 1891 dokonce pracoval jako úředník v úrazové pojišťovně v Praze.

¹⁰⁷ Mrštíkův třídní učitel Theodor Lazar, který na škole působil od založení gymnázia až do roku 1886, měl aprobaci na „L, Ř“. Lze se tedy domnívat, že zmíněné zkratky znamenají jazyky latina a řečtina, tedy přesně tak, jak dokládají sekundární zdroje o školách na konci 19. století.

¹⁰⁸ Dnešní Gymnázium Brno, tř. Kpt. Jaroše.

¹⁰⁹ Mrštík absolvoval vyšší stupeň gymnázia, (tzn. prima až oktáva). Studoval na c. k. Slovanském gymnázium od roku 1874 do 1884.

Všechna gymnázia na Moravě se nazývala až do roku 1884 Slovanská a celkem obsazovala dvě až pět budov v různých městech. Na českých gymnáziích bylo více než polovina česky mluvících žáků (v poměru k ostatním 71:29), v Praze bylo česky mluvících žáků méně než v Brně (v poměru 61:39). Budova brněnského gymnázia byla postavena ve vznikající ulici Na Hradbách 5 (*Basteigasse*) na dnešní Rooseveltově 13. Gymnázium bylo založeno¹¹⁰ v roce 1867, tedy sedm let před tím, než jej začal navštěvovat Vilém Mrštík. Toto gymnázium je tím nejstarším v Brně i na Moravě. Již tehdy bylo považováno za přípravu ke studiu na vysoké škole. Specifikem bylo, že do roku 1890 mohli navštěvovat gymnázia pouze chlapci. Tehdejší profesori byli odborníci a vědci, možná i proto gymnázium dostalo pověst náročné a přísné školy. Pro lepší pochopení a porovnání gymnázia na konci 19. století s dnešním je žádoucí uvést některé detaily. Nově zřízená gymnázia neměla dostatek pomůcek, proto pomáhala veřejnost, duchovní i soukromníci knihkupci, kteří jim posílali především české knihy. Žákům se dostávalo dvě hodiny týdně náboženství, šest hodin latiny, tři hodiny matematiky, němčiny, zeměpisu-dějepis, češtiny a dvě hodiny týdně fyziky a přírodních věd. Řečtina byla dotována čtyřmi až pěti hodinami týdně a stejně povinné byly i společné bohoslužby. Mimo tyto povinné předměty si žáci mohli zvolit nepovinné, kterými byly krasopis a kreslení, zpěv nebo těsnopis a tělocvik.

Brněnské gymnázium slavilo úspěchy a po proběhlé inspekci zapsal ředitel Wittek zprávu: „*V konferenci po ukončení inspekce vyslovil se p. dozorce velmi pochvalně jak o mravném chování žáků, tak i o pořádku, horlivosti i přiměřené a výsledku plné činnosti téměř všech profesorů s tím doložením, že v témže smyslu zprávu na vysoké místo podá, což se skutečně stalo.*“¹¹¹ Gymnázium v Brně bylo spolu s olomouckým na Moravě velmi uznávané. Zajímavostí je, že německé obyvatelstvo, kterého bylo 29 %, mělo na Moravě 28 středních, německy mluvících škol. Bylo ovšem mnoho českých žáků, kteří tyto německé školy navštěvovali.

Pozoruhodným svědectvím jsou dobová periodika. V *Česko-moravských cepech* z 80. let 19. století je problematika školství často řešena. Šlo především o problémy germanizace na českých školách. Tyto brněnské noviny podávaly obraz germanizace na Moravě. Neznámý autor článku poukazuje na českého profesora vyvyšujícího německý jazyk nad český. Jde o profesora na české reálce v Brně. Zmíněný učitel údajně hlásal,

¹¹⁰ Při jeho založení se do první až čtvrté třídy přihlásilo 154 žáků.

¹¹¹ KOLEJKA, Josef. První české střední školy na Moravě 1867–1884: Slovanská gymnázia v Brně a Olomouci. *Časopis Matice moravské*, 1992, roč. 111, č. 2, s. 257.

že český národ je nic proti německému, kdo „*německy nezná, jest vzor nevzdělance!*“¹¹² Autor článku poukazuje na upřednostňování německého jazyka na české škole. Zmíněný profesor dále hlásal, „*že bez českého jazyka se prý každý zcela dobře obejde, ale bez německého ne!*“¹¹³ Autor dodává, že opačný případ vyvyšující češtinu nad němčinou se na německé škole nenajde.

Situace byla však taková, že roku 1867 byla schválena prosincová ústava, která garantovala, že oba jazyky musí být rovnoprávné, a zamítala jakoukoliv nadřazenost. Poslanci Toman a Zybliekiewicz podali návrh, že vzdělání má být umožněno v mateřské řeči, aby nebyli žáci nuceni učit se cizímu jazyku.

Vraťme se k již naznačeným sociálním poměrům na gymnáziu v Brně. Ředitel Wittek spíše působil přísným dojmem. V profesorském sboru byl však Wittek loajální a v moravské veřejnosti si tak c. k. Slovanské gymnázium drželo svou prestiž. Škola byla opravdu velmi náročná. Dle statistik propadání a odchodu žáků zvládla absolvovat studium jen jejich polovina. Mrštík napsal obžalobu školství do *Česko-moravských cepů* v roce 1884 velmi odvážnými slovy. „*Krč se a ustupuj, mlč a trp – heslo, které by životním pravidlem rádi učinili nejen páni profesori, ale i naši národní vůdcové celému národu [...]*“¹¹⁴ Tento článek je z doby, kdy opakoval oktávu v Praze a zpětně reflektoval sociální situaci na gymnáziu ze svého pohledu. Alois Mrštík, který rovněž navštěvoval c. k. Slovanské gymnázium, podává v dopise do Divák vysvětlení, že „*Vilém vždy dělal, co jemu se líbilo, a ne co chtěli profesori.*“¹¹⁵ Je tedy zřetelné, proč Vilém neměl gymnázium v oblibě, jeho povaha byla zřejmě důvodem nezdarů. Na Vilémovu obhajobu nutno dodat Aloisovu připomínku, že „*vinny byly nekřesťanské požadavky a mstivost tehdejších profesorů. Jeden se mstil, jiný zas myslil, že jeho předmět je nade vše jiné*“¹¹⁶.

Pro objektivnější zhodnocení situace sociálních poměrů je důležité zmínit i některé Mrštíkovy vrstevníky a jejich názory na c. k. Slovanské gymnázium. Jan Herben zcela odmítal Mrštíkovo pojetí moravského studenta. Jordána považoval za intelektuálně i morálně vratkého. Herben byl kdysi sám moravským studentem a Jordán

¹¹² [?]. Také český profesor. *Česko-moravské cepy*, 1886, roč. 2, č. 13, s. 3.

¹¹³ Tamtéž.

¹¹⁴ PAROLEK, Radegast. *Vilém Mrštík a ruská literatura*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964, s. 8.

¹¹⁵ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 11].

¹¹⁶ Tamtéž, [s. 10].

údajně neodpovídal obecnému typu tehdejších moravských studentů v Praze.¹¹⁷ Přesto Herben přiznal „že Jordán zvěčnil (v *Santě Lucii*) ten strach, který kdysi na nás šel z ředitele, jenž měl způsoby spíše profěsa v trestnici, nežli správce humanitního ústavu.“¹¹⁸ Přes Jordánův negativní pohled na gymnázium zároveň Mrštík v románě zmiňuje i profesora dějepisu s lidským přístupem, jímž byl právě Václav Royt, „starý pán, vážný, vysoce vzdělaný stařec“¹¹⁹. Naproti němu byli Mrštíkův třídní profesor T. Lazar spolu s ředitelem Wittkem považováni za velmi přísné a neoblíbené osobnosti.

Miloslav Hýsek, který byl také moravským studentem, se blíží Herbenovu názoru odmítání negativního obrazu o brněnském gymnáziu. Považuje totiž *Santu Lucii* za jakýsi „malomocný hněv na tehdejší profesory“¹²⁰.

Petr Bezruč, studující na gymnáziu v letech 1878–1885, měl na studium jen špatné vzpomínky. Naopak student Alois Kolísek, maturující v roce 1887, nazýval studentská léta „dílou lidskosti“ stejně jako jeho starší bratři František a Leopold. Těmto různorodým názorům se Slovanské gymnázium v Olomouci vyhnulo, mělo dobrou pověst, a to i co se týče vztahů mezi učiteli a žáky.¹²¹ Opravdový obraz poměrů na c. k. Slovanském gymnáziu zůstane i přes mnohé dobové doklady a výklady tehdejších skutečností nezodpovězenou otázkou.

4.5.6 Poměry v Praze

V této kapitole jsou vylíčeny některé události odehrávající se v Praze, tedy události, kterých se Vilém Mrštík účastnil, a poměry, v nich žil v 80. letech 19. století.¹²² Praha byla totiž inspirací nejen románu, ale i dramatu. V *Santě Lucii* je jasný příběh o studentovi, jenž byl okouzlen Prahou, která jej nakonec zničila. Drama *Paní Urbanová* však na první pohled vypadá, jako kdyby se s Prahou vůbec nepojilo. Dějištěm dramatu je sice moravský venkov, ale je v něm zobrazena společnost nikoliv z vesnice, ale městská. Tedy pražská měšťácká společnost, čehož bylo jasným důkazem odmítnutí hry na jevišti Národního divadla.

¹¹⁷ Srov. HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 32.

¹¹⁸ KOLEJKA, Josef. První české střední školy na Moravě 1867–1884: Slovanská gymnázia v Brně a Olomouci. *Časopis Matice moravské*, 1992, roč. 111, č. 2, s. 266.

¹¹⁹ MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990, s. 29.

¹²⁰ HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 127.

¹²¹ Srov. KOLEJKA, Josef. První české střední školy na Moravě 1867–1884: Slovanská gymnázia v Brně a Olomouci. *Časopis Matice moravské*, 1992, roč. 111, č. 2, s. 268–272.

¹²² Přesnější vymezení Mrštíkova pobytu v Praze se dá datovat přestupem na pražské gymnázium roku 1884 a odchodem z Prahy do Divák v roce 1889.

Co se o Praze vědělo? „*Praha byla od dob moravského obrození Mekkou moravských studentů, symbolem záchrany proti poněmčení z Vídně, kam do té doby i ještě později chodili na universitu.*“¹²³ Mrštík přišel do Prahy zároveň s Petrem Bezručem, Františkem Xaverem Šaldou a Antonínem Sovou. Toto problematique období bylo z hlediska již zmíněných sociálních, politických i kulturních konfliktů zvláště citit v Praze. Pohled soustředěný do politické a sociální problematiky jasně poukazuje na vyhrocenou situaci a z toho vyplývající pokusy o něco nového. Mladým umělcům imponovala vzpoura proti romantické rétorice a zastaralým poetickým pravidlům udržujícím umění ve fiktivním světě zakrývajícím krutou skutečnost, společenské nespravedlnosti a omezený životní styl měšťáků. Myšlenku o snaze zachytit životní věrnost začal první v románu a později i v dramatu propagovat Émile Zola. Ten ve svých statích prosazuje názory, že je potřeba zanechat klamných a smyšlených symbolů, které s realitou nemají nic společného, a očekával, že budou postavy líčeny na podkladě reálných okolností. Tato myšlenka spustila realistickou revoluci především v Praze. Prolomila pražskou kulturní stagnaci a otevřela nový pohled na umění. Začaly se organizovat bouřlivé schůze umělců hájících realismus. Především Jan Váňa a také Josef Holeček se za realismus nekompromisně postavili. Jako potvrzení svého postoje uveřejnil Josef Holeček realistickou prózu *Jak u nás žijou a umírají*. Literární odbor Umělecké besedy pražské uspořádal debatu o uvedení ruských dramát na scénu Národního divadla. Proto byl zásadnějším přelomem rok 1887, kdy poprvé vyšly na scénu Národního divadla realistické hry od Alexandra Ivanoviče Palma *Náš přítel Něklužev* nebo Ippolita Vasiljeviče Spažinského *Paní Majorka*. Od této chvíle se umělecká veřejnost začala o realismus intenzivněji zajímat. Nejen v Umělecké besedě, ale také v Akademickém čtenářském spolku byly vedeny bouřlivé debaty. Na jedné z nich vystoupili mladý Vilém Mrštík spolu s Františkem Xaverem Šaldou na obhajobu Herbenova *Času*, který podporoval realistické umění v politice a setkával se s velkým odporem.

Praha v této době bojovala o zachování starého městského jádra. Samotné centrum bylo zastavěno barokním opevněním, a protože se objevily snahy o růst města, hradby překážely. Obyvatelstvo se bouřilo, mezi ně patřil i Vilém Mrštík se svými boji za starou Prahu. Potíže byly i finanční. Zároveň probíhaly studené občanské války mezi obyvateli Prahy, kteří zastávali názor uchránit staré hodnoty, a mezi těmi, co byli

¹²³ HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 126.

naklonění jít vstříc pokroku a modernizování města. Spor se vedl již od 80. let 19. století a nakonec se přistoupilo k bourání opevnění, ale to až na počátku 20. století.

Praha byla očima Viléma Mrštíka viděna z pohledu venkovana. Na město nazíral příliš idealisticky jako na dějiště národního života. Iluzivní pohled na město mu kazily jeho postřehy, díky kterým byl schopen vnímat velké sociální rozdíly ve společnosti, předsudky vůči chudým a určitou míru sobeckého jednání. Tento rozdíl mezi velkoměstem a vesnicí by jen stěží dokázal pochopit, kdyby se do Prahy nevydal. Také v dnešní době jsou větší města poměrně anonymní a s tím souvisí určitý cynismus a vzájemná bezohlednost jejich obyvatel. Je třeba zmínit, že mnoho venkovanů by dnes mohlo na Prahu nazírat stejně jako Vilém Mrštík. Míru vzájemné sobeckosti, ale i sociální rozdíly lze vnímat z dnešní perspektivy jako stále stejný problém, přestože se srovnáváme s koncem 19. století.

4.5.7 Přijetí románu českou společností a kritikou

Neodmyslitelnou součástí dobových souvislostí je reakce společnosti a tehdejších kritiků na Mrštíkova díla. Román *Santa Lucia* vyvolal mnoho uznání, ale i nesouhlas podobně jako Máchův *Máj* nebo Macharův *Confiteor*. *Santa Lucia* byla kritiky přijata nejednoznačně.

Není neobvyklé, že názory kritiků se různí. Ani na konci 19. století tomu nebylo jinak. Mrštík navíc napsal román v době, kdy se společnost nacházela na křižovatce měnících se názorů české kritiky, a to zvláště na románovou tvorbu.

Začněme statí na tehdy nově vydanou *Santu Lucii* v *Čase*: „*Santa Lucia – pryč ze škol. Cís. král. zemská školní rada v Čechách zakázala zařadovati román Santa Lucia od Viléma Mrštíka do školních knihoven. [...] Příčinou zákazu patrně jsou odstavce, kde Mrštík neblaze vzpomíná některých profesorů slovanského gymnasia v Brně z let sedmdesátých. Úsudky jeho jsou ostré a příkré. Ale nesmí se zapomínati na to, že také někteří profesori skutečně nebyvají si toho vždycky vědomi, že ti hoši, kteří před nimi v lavicích sedí, po 10–15 letech už nebudou hochy. Na brněnském gymnáziu skutečně působili v letech 70. všelijací profesori. Pro spravedlnost podotýkáme, že v ‚Santě Lucii‘ jsou také vřelé a vděčné vzpomínky na dobré učitele.*“¹²⁴

¹²⁴ [?]. [?]. *Čas, list věnovaný veřejným otázkám*, 1894, roč. 8, č. 11, s. 167.

Hodnocení ze dne 4. listopadu 1893¹²⁵ v časopise *Čas* se staví na Mrštíkovu obhajobu. Autor kritiky označuje knihu za velmi zajímavou pro literáty. Upozorňuje, že pro průměrného čtenáře se kniha bude zdát příliš náročná kvůli „*podivnému slohu*“¹²⁶. Odkazuje se na *Paní Urbanovou* a její neúspěch kvůli realistickému vyobrazení. Konstatuje, že *Santa Lucia* bude ze stejného důvodu „*hozena do velikého rybníka*“¹²⁷. Klade otázky, zda Jordána opravdu zničila Praha, nebo se spíše zničil on sám. Zdali opravdu tak usilovně hledal práci, nebo jen žil hýřivým způsobem života, a tím se sám zničil. Mrštík označil spíše za monografa než za umělce sociálního a upřesňuje, že Mrštík „*je opravdu člověkem přemýšlejícím o společnosti současné, o jejím zřízení, jejich vadách, neřestech a myšlení*“¹²⁸. To podpírá Mrštíkova kritikou střední školy. Dle autora této recenze má Mrštíkův román hodnotu spíše uměleckou než sociální. Zvláště oceňuje bohatost románu a umělecký styl Mrštíka. Vznáší však námitku, že Jordán nemohl pozorovat takové detaily Prahy a považuje ho za „*nadnormálního*“¹²⁹ člověka, proto některé pasáže označuje za „*přemalované*“¹³⁰.

Autor článku v *Hlídce literární* seznamuje tehdejší čtenáře s novou beletrií. K té řadí román *Santa Lucia*, ve kterém vystupuje mnoho nevěstek, až na Kláru, „*ve které však také mnoho dobrého jádra není, když hned na prvním setkání s neznámým mladíkem dovede si dávatí dostaveníčka*.“¹³¹ Personifikace Prahy je přehnaná a Jordán, vypadající jako chudý nevinný venkovský student, který je sveden a zkažen, je přirovnán k postavám v Karáskově povídce *Bezcestí* nebo Macharově *Magdaleně*. Autor článku tímto poukazuje na podobnost příběhů nevěstkami svedených mužů a jejich zdánlivou nevinnost. Jmenuje mnoho podobných děl vydaných ve stejnou dobu a klade otázku: „*Tedy to je ten novodobý pokrok umělecký? To je povznášející a očištný obraz našeho českého života, který vyjádřen v číslicích vydává 90 % akademiků našich na pěstění prostituce?*“¹³² V tomto článku se autor zaměřil především na Jordánovy milostné vztahy a soudí jejich nemorálnost.

Karásek se zaměřuje na recenzi Mrštíkovy sbírky *Stíny* a *Obrázky*, avšak neopomíjí ani krátké zastavení a srovnání *Santy Lucie* se *Stíny* a *Obrázky*. V *Santě Lucii*

¹²⁵ [-d. Grünwald Ján?]. Obzor. *Čas. List věnovaný veřejným otázkám*, 1893, roč. 7, č. 44, s. 690–692.

¹²⁶ Tamtéž, s. 690.

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž, s. 691.

¹²⁹ Tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ [?]. Z naší belletrie. *Hlídka literární: Listy věnované literární kritice*, 1894, roč. 11, č. 1, s. 27.

¹³² Tamtéž.

dle Karáska rozvinul Mrštík umělecké bohatství, čímž byla nepochybně deskriptivní a malířská stránka díla. „V *Santě Lucii* byl v divoké, urputné výbojnosti trysklý útok umění [...]“¹³³, zakončuje hodnocení románu.

Jan Vorel v článku *Národní román*¹³⁴ píše o otrockém poměru k Západu a uvádí za příklad Mrštíkovo *Santu Lucii*. I tento román je dle Vorla „chycen západním duchem“¹³⁵, který určoval výběr látky i zorný úhel. Soudí, že se Mrštík nedostal do podstaty a nezpracoval ji, ačkoliv k tomu měl příležitost. Vorel Mrštíkův román chápe jako otázku: „*Jak odpomoci nicotnosti lidského plemene? Otázka, jak vidno, sociální hygieny, rovnováhy.* [...] *Mrštík však reagoval na tyto principy a řešil otázku na podkladě celé soustavy životní, která vyznačuje západ, soustavy individualismu.*“¹³⁶ Individualismus chápe jako bezohledné ztrestání, nikoliv soucit s utrpením a bídou, ale jako násilnou reakci proti každému zlu. V tomto systému žije totiž každý sám za sebe a stará se jen o své štěstí, což je možné vidět v románu na příkladu Hégra, Jordána, Kláry i Berty. Vorel objasňuje, že jedinec je uzavřen do sebe, ne do společnosti, a nechová se příliš morálně, protože celý duch individualismu není mravný. Nakonec dodává, že Mrštík tento individualismus „v konkrétní formě spodobil“¹³⁷.

Kronbauer se v *Máji*¹³⁸ průřezově vyjadřuje k Mrštíkovým dílům, zejména k *Mým snům*, jimiž článek začíná. U *Santy Lucie* se ohlíží do doby vzniku románu a tvrdí, že román způsobil v mladé generaci rozruch. Konstatuje, že se román dostal po „bouřlivém varu“¹³⁹ do knih nedoporučených a vůbec vyloučených ze škol, jak dokládá zmíněný článek z *Času* roku 1894. Nakonec uzavírá, že všechny knihy od Mrštíka uznává pro jejich půvab a váhu.

Autor podepsaný –ergo v *Národních listech*¹⁴⁰ seznamuje čtenáře s novými knihami, konkrétně s novým románem od Mrštíka. Líčí některé pasáže a stručně popisuje děj *Santy Lucie*. Oceňuje Mrštíkovy znalosti o dějinách a o literatuře, které aplikoval v díle. Popisy Prahy hodnotí jako zdařilejší a vřelejší než Zolovy popisy

¹³³ KARÁSEK, Jiří. Mrštík V. Stíny. *Obrázky. Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1893, roč. 15, č. 17, s. 304.

¹³⁴ VOREL, Jan. *Národní román. Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1894, roč. 16, č. 1, s. 4–6.

¹³⁵ Tamtéž, s. 5.

¹³⁶ Tamtéž.

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Dr. R. J. Kronbauer. [KRONBAUER, Rudolf Jaroslav]. *Český život: Vilém Mrštík. Máj*, 1912, roč. 10, č. 24, s. 297–299.

¹³⁹ Tamtéž, s. 298.

¹⁴⁰ –ergo. *Z literatury. Národní listy*, 1893, roč. 33, č. 326, s. 1.

Paříže. Román chápe jako ponaučení, že Jordána Praha zničila, protože byl z chudé rodiny, zemřel hladem. Hégra Praha nezničila a studoval pět let medicínu a nezemřel, přestože hýřil stejně jako Jordán. Ponaučení je pro autora článku takové, že se nemá do Prahy chodit bez peněz a chudí studenti nemají studovat, protože chudoba přináší ponížení. Připomíná, že to tak doposud chodí, a pochybuje o tom, jestli tomu bude někdy jinak. Román chápe jako životopis chudého člověka, ovšem „*psán je mistrně, s takovou bohatostí myšlenkovou a slohovou, že rozčeří mocně vlny naší dosti klidné tvorby literární.*“¹⁴¹ Mezi deset nejzajímavějších děl, která vyšla v posledních dvaceti letech, řadí autor článku *Santu Lucii* a dodává, že by ji zařadil na první místa.

V *Naší době*¹⁴² zveřejnil autor podepsán Z., pravděpodobně Josef Laichter, rozsáhlou kritiku o *Santě Lucii*. Zevrubný rozbor románu s ukázkami následně poukazuje i na nedostatky. Stavba románu se dle autora kritiky odchyluje od obsahu. Dílo označuje za líčení Mrštíkových vlastních zkušeností ze studentských let a považuje takového studenta za psa odvázaného ze řetězu. Soudí, že ke své práci nepřistoupil Mrštík s dostatečnou srozumitelností a neujasnil ráz osoby, na níž chtěl ukazovat city, názory a ideje. Není totiž jasné, jestli měl na mysli typ studenta s nejasnými ideály a cíli mířícího do Prahy, kde duševně zahyne a marně hledá ideály a vidí propast mezi sny a skutečností a nemůže se s tím smířit. Nebo měl na mysli studenta plného ideálů, nejasné touhy a nejasných cílů, který jakmile přijel do Prahy, dal se strhnout velkoměstským životem, ideály vědomě zahodil a pustil se do užívání života. Autor kritiky odhaduje, že Mrštík chtěl vykreslit ten druhý typ studenta, avšak nedovedl to jasně a důsledně. Mrštíkovi dále vytýká nedostatečné vysvětlení, z jakého důvodu nenašel Jordán v Praze uplatnění a také proč se hned první den seznámil s Klárou, když v Brně, odkud přijel, mohl mít také mnoho dívek. Odsuzuje jeho nevysvětlitelné jednání. „*Vůbec to vše, co se o Jordánovi uvádí v první polovici, mluví proti Jordánovi v druhé polovici.*“¹⁴³ V tom vidí Mrštíkovi nedůslednost. Poukazuje tím na mnoho energie věnované do bouření se proti profesorům v Brně a skutečnost, že později se v Praze tato energie bez příčiny vytrácí. Jordána na závěr nenazývá typem, ale nejasnou, mlhavou a nerealisticky provedenou bytostí. V Jordánovi však vidí pronikající francouzské a ruské prvky, zvláště

¹⁴¹ –ergo. Z literatury. *Národní listy*, 1893, roč. 33, č. 326, s. 1.

¹⁴² Z. [LAICHTER, Josef?]. Úvahy a kritiky: Santa Lucia. *Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální*, 1894, roč. 1., s. 72.

¹⁴³ Tamtéž.

je patrná zolovská hrubost. Z četby má smutný dojem a nikde v celé knize nevidí světlý paprsek.

František Xaver Šalda ve své studii v *Novině*¹⁴⁴ rozebírá osobnost Mrštíka a jeho umělecký styl. Tvrdí, že všechny Mrštíkovy osoby napříč všemi jeho díly jsou málo prokreslené, málo určité a individualizované, rozkolísané a rozplývavé. *Santu Lucii* však považuje za nejlepší Mrštíkovu dílo, jehož rozuzlení je náhodné. Tento román označuje za jediný tak tragický a hrubý, avšak jako jediný vykazuje pokus o nějakou kompozici. Mrštík dle Šaldy „*ztroskotal se všude tam, kde chtěl vystihnouti proces jemnější a složitější, rázu mravního.*“¹⁴⁵ Mrštíka považuje za „*uměleckého primitiva*“¹⁴⁶ a dodává, že mu scházela básnická jemnost. Jeho dílům prorokuje nepříznivou budoucnost a dle Šaldy budou mít Mrštíkovy díla jen „*pomíjivý stupeň k příštím útvarům*“¹⁴⁷. Alois Mrštík řekl: „*Kdo věří Šaldovi, nemůže věřit Mrštíkům!*“¹⁴⁸ Tím poukázal na jejich rozpor, z něhož lze vyvodit i negativní Šaldovy reakce.

Jaroslav Kamper v poměrně rozsáhlé studii o Mrštíkových dílech¹⁴⁹ označuje *Santu Lucii* za povedenou, a to díky vnější formě, oceňuje citovou a myšlenkovou náplň a chválí pestrou obraznost, v níž vidí skutečného malíře. *Santu Lucii* hodnotí jako myšlenkově plnější a těžší než Mrštíkovu *Pohádku máje*. Poznává, že volba studenta jako hlavního hrdiny byla vhodná, protože mladý student je nejúspěšnějším nositelem nových idejí. Jordánovu lásku k Praze vidí jako chorobně utkvělou představu, která je hybnou silou celého románu. Mrštíkovu dílo uznává, protože „*každý řádek svědčí o hluboké jeho erudici a jemné vnímavosti [...]. Posléze vzácná vloha malířská a deskriptivní.*“¹⁵⁰ Uzavírá, že Viléma inspiruje spíš vnějšek osobností nežli jejich nitro a psychologická propracovanost.

V *Osvětě* uveřejnil Leander Čech článek o výpravné próze¹⁵¹. Zastavuje se u Mrštíkovy *Santy Lucie* a obdivuje ji z mnoha důvodů. Básnický popsaná Praha je až překypující barevnou sytostí a dílo je prohráno „*mohutnou subjektivní výhni citovou, že*

¹⁴⁴ ŠALDA, František Xaver. Vilém Mrštík. *Novina: list duševní kultury české*, 1912, č. 9, s. 274.

¹⁴⁵ Tamtéž.

¹⁴⁶ Tamtéž.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 27.

¹⁴⁹ KAMPER, Jaroslav. Bratři Mrštíkové: literární silhoueta. *Obzor literární a umělecký*, 1901, roč. 30, č. 3, s. 50.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ ČECH, L. [Leander]. Výpravná prosa. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, 1894, roč. 24, s. 81–89.

jemu podobných málo jich nalezneme v českém písemnictví.“¹⁵² Pozastavuje se nad Jordánovou povahou, která je spíše hádankou než logickým vysvětlením. Románu vytýká nedostatek konkrétnosti nebo názornosti, avšak dodává, že Mrštík chtěl pouze naznačovat, což je možné vidět na mnoha pomlčkách obsažených v díle.

V článku *Z naší nové belletrie* autor Kj., pravděpodobně František Václav Krejčí¹⁵³, mapuje situaci nových románů. V Mrštíkovi vidí budoucí generaci reprezentující realismus a naturalismus. Mrštíkova *Santa Lucia* nejčistěji reprezentuje nejnovější stupeň českého výpravného stylu. Autor článku považuje Mrštíka za nejnadanějšího z tehdejších českých novelistů. *Santa Lucia* je z hlediska látky a fabule jednoduchá, nemá zauzlený děj a jde pouze o pochod událostí naznačených předem. Klasický čtenář nebude udržen v napětí, ale „čtenář inteligentní bude však tím spíše moci bez jiných zřetelů všimati si jen jemného a hlubokého vystižení onoho pochodu, a jen tedy toto vystižení, zpracování syžetu může u knihy Mrštíkovy padati na váhu.“¹⁵⁴ Mrštík se vyhnul dějovým efektům a vhodně užil psychologického úkazu, a to melodie smyslových dojmů při evokaci nálad. Mrštíkovi se naopak nepodařilo vysvětlit Jordánovu vášeň k Praze jako typický jev tehdejší mládeže, avšak projevil tím Jordánovu jedinečnost. Co Praha znamená pro Jordána, není jasně odůvodněno. Nakonec dodává, že Mrštík je ze všech nejvyvinutější impresionista a svým nitrem líčí v knize obrazy stejně jako malíři na plátno.

Miroslav Hýsek v roce 1912 hodnotil díla Viléma Mrštíka. Uznával Mrštíkovu uměleckou stránku impresionistického vykreslení Prahy, avšak *Santu Lucii* chápal jen jako malomocný hněv na tehdejší profesory z jeho gymnázia. Dle Hýska dal Mrštík v *Santě Lucii* „dojímavé lásce po malomocných pokusech některých svých předchůdců nejmocnější výraz.“¹⁵⁵ I přes tuto kritiku považuje Mrštíka za silnou individualitu a nepodceňuje jej.

Gustav Procházka v *Zemědělských listech* z roku 1952 vzpomíná na Mrštíkovu díla. Je nutné nejprve připomenout, že na této recenzi se výrazně podepisuje dobová ideologie. Procházka se zastavuje u *Santy Lucie* a shrnuje dřívější výklad jako nepovedený pokus chudého studenta dostat se do Prahy a vůbec studovat jako hoch

¹⁵² ČECH, L. [Leander]. Výpravná prosa. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, 1894, roč. 24, s. 88.

¹⁵³ KJ. [KREJČÍ, František Václav ?]. *Z naší nové belletrie. Rozhledy sociální, politické a literární*, 1894, roč. 3, s. 204–207, 275–280 a 631–634.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 275.

¹⁵⁵ HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 127.

z nižších vrstev gymnázium. Procházka hodnotí dílo s odstupem necelých šedesáti let jinak. Ze *Santy Lucie* je podle Procházky cítit Mrštíkův „*vášnivý protest proti bezcitné měšťácké společnosti Prahy let osmdesátých, která dovede upíratí chudému studentovi krvavě vydělanou zlatku a nakonec ho nechá umřít hlady a suchotinami.*“¹⁵⁶ Na konci recenze považuje Mrštíka za velkého malíře prózy a pokrokového umělce.

Radegast Parolek z roku 1955 krátce hodnotí v *Literárním medailónu Santu Lucii*. Tato recenze je taktéž výrazně ideologická. Dle Parolka se Mrštíkovi podařilo ukázat „*kuriózní pohřeb humanismu buržoazní společnosti XIX. století a v postavě Jordána ukázat podstatné rysy jedné z pokrokových sil českého života – radikálního studentstva.*“¹⁵⁷ Ještě dodává, že v tehdejší době dílo vyvolalo vlnu nenávisti buržoazní kritiky, protože společnost nechtěla připustit, že ji Mrštík vylíčil opravdově. Teprve společnost v roce 1955 dokázala plně obnovit význam díla.

Milena Honzíková oceňuje Mrštíkův pozitivní zásah do české prózy, konkrétně to, jak „*rozbil jednoduchý realistický příběh a zároveň se pokusil vytvořit dramatické napětí mezi postavami a prostředím.*“¹⁵⁸ Honzíková konstatuje, že dramatická próza 20. století vychází z Mrštíkových děl, čímž myslí naturalistickou prózu, protože označuje za převratné Mrštíkovo sblížení syrového životního materiálu, reality s jeho schopností precizně vykreslit detaily.

¹⁵⁶ PROCHÁZKA, Gustav. Vilém Mrštík. *Zemědělské noviny: deník Jednotného svazu českých zemědělců*, 1952, roč. 8, č. 55, s. 4.

¹⁵⁷ PAROLEK, Radegast. Literární medailon: Vilém Mrštík. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 1955, roč. 4., č. 10, s. 6.

¹⁵⁸ HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík, dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Universita Karlova, 1971, s. 90.

5. Drama na konci 19. století

Drama bylo na konci 19. století velmi aktuálním útvarem. Je totiž komplexním uměleckým dílem, protože samotná inscenace dramatu na jevišti dokáže zachytit mimiku a spojit výtvarné prvky a především zde dochází k blízkému kontaktu s diváky. Drama v dané době bylo předmětem mnoha sporů.

V závěru 70. let 19. století se drama zabývalo životem vesnických nebo maloměstských lidí. V Národním divadle působil úspěšný autor veseloher Ladislav Stroupežnický. Spolu s Františkem Adolfem Šubertem podporovali v 80. letech 19. století realistické drama ruské a severské. Hrály se kusy od Alexandra Nikolajeviče Ostrovského a Nikolaje Vasiljeviče Gogola nebo Henrika Ibsena¹⁵⁹. Publikum se bouřilo proti novým hrám a nechtělo sledovat obraz nižších společenských vrstev. Cenzura zakazovala některé hry pro jejich nevhodný mravní obsah. Cílem cenzury bylo nedovolit tehdejší realistické hry. Zdánlivě neškodné hry Ladislava Stroupežnického *Naši furianti*, Gabriely Preissové *Gazdina roba* nebo *Její pastorkyňa* se shledaly s neúspěchem především u herců, protože hry vzbuzovaly odpor kvůli drastickým scénám.

V 80. letech 19. století se drama pojilo s realismem. V roce 1887 napsal Mrštík stať *O realismu v dramatickém umění*, která pojednává o teoretických základech dramatu a realismu. Polemizoval s romantickou zásadou výjimečného dramatického hrdiny, kupícího kolem sebe hromady zavražděných obětí a později klesajícího pod tíhou svých činů. Jeho myšlenka nakonec vítězí¹⁶⁰. Mrštík viděl smysl tvorby dramatu dle vzoru májovců a směřoval ještě hlouběji. Nacházel souvislosti mezi psychikou a mentalitou lidí a prostředím, ve kterém se nacházejí. Prostředí neztvárnil staticky, ale konkrétně v historickém pohybu. Nenachází se zde ideální atmosféra, spíše se zajímá o sociální poměry. Realisté totiž nazírali na člověka jinak. Vytrácela se výrazná osobnost odolná vůči tlaku okolností a místo ní přicházela osoba utvářená prostředím, které nebylo stabilní ani přirozené.¹⁶¹ Mrštík aplikoval změny v *Paní Urbanové* právě tímto výše uvedeným způsobem, a tedy postavy zasadil do nestabilního a nepřirozeného prostředí.

¹⁵⁹ Ibsenův *Nepřítel lidu* byl novým směrem psychologického dramatu považován za politicky aktuální téma. Šlo o osud měšťana zničeného buržoazní smetánkou.

¹⁶⁰ Srov. HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2010, s. 265–270.

¹⁶¹ Srov. HAMAN, Aleš. *Česká literatura 19. století*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002, s. 195–203.

Mrštík vyznával názor, že „*Psát divadelní kusy je luxus*.“¹⁶² Začínal jako kritik a *Paní Urbanovou* počal být dramatikem ovlivněným ibsenovským a zolovským naturalismem. Publikoval mnoho statí o dramatu například v *Ruchu*, uznával a vyzdvihoval realistické zobrazení charakterů, odsuzoval plochost a povrchnost zápletek u dramatu a jeho požadavkem byla pravdivost zobrazení lidských charakterů. Základem je dle Mrštíka postupné odhalování charakteru postav a především jejich psychiky. Vzorově odkazuje ke Gogolovi. Ve své stati odsuzuje Mrštík správu Národního divadla a její neochotu uvádět původní hry a zároveň kritizuje obecenstvo a jeho nezáměr sledovat kvalitní režijní a herecké práce. Mrštík uvádí, že se nestačí držet jen základních rysů, tedy expozice, konfliktu, vyvrcholení a katarze, ale je třeba soustředit se na konflikt, který roste z charakteru. V tomto dává za příklad ruské drama. Svými odvážnými statěmi v boji za nové směry v dramatu si vstup na dráhu dramatika příliš neulehčil, jak vidno z dobových ohlasů.

Paní Urbanová budí dojem tehdejšího rodinného dramatu, avšak Mrštík chtěl otevřít cestu českému psychologickému dramatu. Uvádí, že *Paní Urbanovou* vypracoval dle nové formy, která je aktuální ve Francii, a podle vzoru Zoly. Mrštík se držel zásady, že literatura nemá řešit problémy ani otázky, pouze zobrazovat život takový, jaký je.

Nyní se vraťme k přehledu autorů zabývajících se dramatem na konci 19. století. Neméně důležitým dramatikem této doby byl Josef Štolba. Ve své dramatické tvorbě se zaměřoval především na tematiku českého maloměšťáctví. Ve veselohře *Na Letním bytě* dovedl realisticky vystihnout povahu českého venkovského maloměšťáka. Jeho *Vodní družstvo* bylo diváky přijato jako úspěšná veselohra.

Již zmíněný František Adolf Šubert se zaměřoval na sociální tematiku, a to například v díle *Drama čtyř chudých stěn*, ve kterém se soustředil na potlačení stávky havířů – tedy sociálně i národnostně utlačovaných lidí. V této souvislosti můžeme zmínit i Ladislava Stroupežnického, úspěšného dramaturga Národního divadla. Svou jednoaktovkou *Zvíkovský rarášek* se prosadil v českém divadle. Po pokusech o veselohry a rozsáhlejší dramatické práce se vrátil k historickým a sociálním dramatům. Příkladem těchto děl může být *Václav Hrobčický z Hrobčic*.

¹⁶² HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 49.

Další sociální dramata z dělnického prostředí zpracoval Matěj Anastazia Šimáček. Toto téma ztvárnil v dílech *Svět malých lidí* a *Jiný vzduch*.

František Xaver Svoboda usiloval ve svých hrách o postižení lidského charakteru determinovaného prostředím. Toho docílil v dramatu *Směry života* nebo *Rozklad*. Populárnější však byla jeho veselohra *Čekanky*.

Husitskou tematiku zpracoval Alois Jirásek v kolektivním dramatu *Jan Žižka* a *Jan Hus*.

Osobnost Jaroslava Kvapila vynikla především při prosazování moderní dramaturgie a režie v Národním divadle. Z jeho děl můžeme jmenovat například známou *Princeznu Pampelišku*.

O moderní dramatický výraz se zasloužil Jaroslav Hilbert inspirovaný ibsenovským stylem, který se promítl v jeho díle *Vina*. Formální výstavba Hilbertových děl byla konvenční, přičemž dějového napětí autor dosahoval pomocí složitě konstruovaných zápletek.

V této kapitole byla nastíněna problematika dramatu na konci 19. století a byli představeni někteří významní tvůrci tehdejšího dramatu. Nyní se podrobněji zaměříme na Mrštíkovo drama *Paní Urbanová*, především na okolnosti vzniku a přijetí dramatu českou společností a kritikou.

6. Drama Paní Urbanová

V této kapitole bude drama pouze stručně představeno, neboť rozsáhlejší rozbor není jádrem této práce.

Divadelní naturalistické drama *Paní Urbanová* je Vilémovou dramatickou prvotinou, vydanou roku 1889 v *České revui*. Dílo však nebylo otištěno celé a Mrštík je tedy vydal vlastním nákladem. První vydání *Paní Urbanové* vyšlo v Ottově Laciné knihovně národní. Další dvě byla uveřejněna později v roce 1943 a 1957.

Tragédie v pěti jednáních odehrávající se v měšťanském prostředí začíná vzpomínkou advokáta Hamerského na lásku k mladé patnáctileté dívce Heleně, kterou později provdají za obchodníka Urbana.

Děj se odehrává v moravském městě v rodině bohatého obchodníka Urbana. Hrdinka Helena Urbanová byla nedobrovolně provdána za tohoto obchodníka, jenž se nejdříve dvořil její matce, ale místo ní si vzal její mladou patnáctiletou dceru, která prožívala studentskou lásku s Hamerským. Po několika letech vystudoval Hamerský práva a vrátil se do městečka, kde se potkal s již provdanou Helenou. Od toho okamžiku se začíná odehrávat konflikt. Paní Urbanová má nutkání vyhnout se tyranizujícímu manželovi a scházet se s Hamerským. Helenina sestra Fanny čelí podobnému problému, setkává se za zády svého manžela Hamana s doktorem Liškou. Paní Hamanová tím utíká z nespokojeného vztahu s opilým úředníkem zanedbávajícím rodinu. Hamana vnímá jako „ošklivé, plesnivé monstrum!“¹⁶³. Paní Urbanová se schází s Hamerským taktéž kvůli nespokojenosti v manželství se starým mužem. Cítí, že „lepší bylo za svobodna“¹⁶⁴. Advokát Hamerský si na paní Urbanovou činí nárok, protože se cítí být o Helenu okraden, a tím odhaluje, že jeho láska je spíše pouhou mužskou náruživostí. Paní Urbanová se tím dostává do mravního konfliktu. Klade si otázku: „když jsem podvedena, oklamána, když má vlastní matka mě tak, tolik zradila – nemám právo na teplo slunce a něhu měsíce?“¹⁶⁵ Je totiž tou, která rozhoduje, zda se Hamerskému oddá či nikoliv. Pevně se nevěře vzpírá, aby ctíla byť chatrný manželský svazek s Urbanem. Chce zůstat věrná, aby nedošlo ke společenskému pohoršení, ale také kvůli synovi, který z tohoto manželství vzešel. Urbanová, vydrážděna bezdůvodnou žárlivostí svého muže, který se z anonymu dozvěděl o jejím dřívějším citovém vztahu k Hamerskému,

¹⁶³ MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama o pěti dějstvích*. [3. vyd.] Praha: ČS. Divadelní a literární jednatelství, 1957, s. 30.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 11.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 45.

podlehne a nechá se zlákat do brněnského hotelového pokoje, kde se sejde s Hamerským. Tam je však vidí Haman, který tam očekává svou ženu s doktorem Liškou, opije se a vyzradí vše Urbanovi. V závěrečné drastické scéně se rozlícený a žárlivý Urban snaží zastřelit Hamerského revolverem, ten mu jej však v sebeobraně vytrhne a zastřelí Urbana.

Mrštík zde dosahuje dramatického efektu díky rychlému spádu děje, častému přecházení ze scény na scénu až k výstřelu, který diváka upoutá tragickým a především nečekaným koncem. Drama zrcadlí Mrštíkův výbušný temperament, což jde vidět především díky prudkým proměnám nálad a scén v ději a rychlým změnám dramatického rytmu. Jde o rozpor mezi snem a skutečností, který vyústí do tragického konce, tedy pádu životních ideálů.

Z tematického hlediska se jedná o lásku, ale také se zde objevuje touha po pomstě, žárlivost a sňatek pro peníze, což se téměř shoduje s Mrštíkovým dalším dramatem *Maryša*. Paní Helena Urbanová je nositelkou Mrštíkova ženského ideálu, představitelkou ženy královny i milenky zároveň, která odpovídá na mužské návrhy hrdými, mravně vysoko stojícími gesty. Výstupy Urbanové jsou tvořeny z prudkých a vášnivých scén. Mrštík v dramatu analyzoval duševní hnutí a rozčarování ženy, narušující tehdejší morální konvence, což vyústilo v cenzurní zákaz pustit hru na jeviště.

V rámci popisu dramatu *Paní Urbanová* Viléma Mrštíka v této kapitole bylo dílo alespoň ve zkratce představeno. Další kapitola je již zaměřena na okolnosti vzniku zmíněného dramatu.

7. Okolnosti vzniku díla

Nejprve je nutné časově ohraničit dobu vzniku a dokončení dramatu. Vše začínalo rodinným románem nazvaným *Při biliardu*, jehož původní text se nedochoval.¹⁶⁶ Tento román začal Mrštík psát roku 1885 a od jara roku 1886 do prázdnin jej přepracoval v drama *Paní Urbanová*. V jednom z dopisů Aloise Mrštíka lze najít podstatnou okolnost vzniku tohoto dramatu: „*Tehdy v I. roce práv dal jsem mu i látku k pí Urbanové. V Uřidilově kavárně o velikonocích jsem mu do tužky diktoval materiál.*“¹⁶⁷ Z toho lze usoudit, že za vznikem *Paní Urbanové* stál i Alois Mrštík. Nelze však s jistotou říci, do jaké míry je dílo Aloisovo. Původní zpracování bylo zřejmě tak nepříjemné, že musel Vilém text upravovat, aby se hra mohla dostat na jeviště. Mimoto hru rozšířil o páté jednání.¹⁶⁸

V *Paní Urbanové* byly položeny základy moderního dramatu inspirované francouzskou a ruskou literaturou. Vilém sděluje v dopise z ledna 1885 Josefíně Břenkové do Jimramova: „*Mám se pěkně. Dělán, studuju, jen co chci: a to je teorie povídky a románu. Obral jsem všechny knihovny v Praze o franc. a rus. originály, kde materiálu hloubka nedohledná [...]*“¹⁶⁹. Zmínil, že Zola píše krásná „*pojednání o povídce naturalistické a románu. [...]* *Je to divné, že v rus. a franc. literatuře tak pěkné věci existují a u nás po nich ani čuchu*“¹⁷⁰. To chtěl zřejmě Vilém Mrštík změnit. Nastoupil na cestu vzdoru, která mu byla známá již z gymnázia. Odmítal vžité normy tehdejší buržoazní společnosti a také pokoru a poníženost chudých lidí. Nikdy nevyňikal ukázněností ani podřízeností a ochotou přizpůsobit se dobře. Jedině tak se mohl stát průkopníkem něčeho nového s cílem prosadit se. Je vidět, že mířil vysoko ve směru vývoje evropské prózy. Jeho povaha, zmíněné Mrštíkovi myšlenky a cíle patří také k důležitým prvkům, na jejichž základě jeho díla vznikla. Přesto, že zapustil kořeny do naturalismu na francouzské půdě, prohlásil, že u něj vítězí především realismus, jehož dokladem je *Paní Urbanová*. Svě vzory, například Zolu, nechce jen napodobovat,

¹⁶⁶ Zřejmě byl spálen při pozdějším zuřivém pálení rukopisů, které Mrštíkovi připomínaly doby jeho začátků.

¹⁶⁷ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971, [s. 11].

¹⁶⁸ Mrštík tedy dílo upravoval pětkrát, takže druhé vydání z roku 1957 je ve skutečnosti vydání šesté. Mezi vydáním z roku 1889 a 1957 je opravdu značný rozdíl. To první je velmi obsáhlé z hlediska komentářů před jednotlivými výstupy.

¹⁶⁹ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 40.

¹⁷⁰ Tamtéž.

ale především do hloubky porozumět oné literární tvorbě a posunout literaturu dál ve smyslu nových směrů. Přesto u dramatu přiznal, že stojí „na půdě Boženy Němcové, Světlé a Nerudy ve své vlastní osobě.“¹⁷¹

Nyní k okolnostem vzniku vybraných postav z dramatu. Paní Urbanovou Mrštík charakterizuje jako raněnou lvici, tvrdou, útočnou a rozbolestněnou. Tato postava vznikla na základě jeho vztahu s Josefou Hálkovou.¹⁷² Mrštík se s Josefou potkal v Národním divadle před maturitou na třídením výletě v Praze. Mladý vztah spolu udržovali tři roky, ale jejich láska skončila smutně. Rodiče Josefy Hálkové viděli Mrštíkovi neblahou finanční situaci a dceru výhodně provdali. Když Mrštík Josefu po jejich rozchodu znovu potkal, zjistil, že se v červnu roku 1885 vdala, a byl tím velmi zasažen. To koresponduje s postavou paní Urbanové a jejího vztahu s Hamerským před tím, než se provdala za Urbana. Mrštík se cítil nejspíš podveden a ublížen stejně jako Hamerský. A stejně jako on i Mrštík se s Josefou, již provdanou Malinovou, po roce znovu potkal a byl stejně jako Hamerský znovu zamilován. Není náhodou, že Hamerský byl vystudovaný advokát, což lze s velkou mírou pravděpodobnosti označit za paralelu s životem autora, který také práva studoval. Mrštík byl v době 80. let 19. století nešťasten a rozezlen na celý svět. Odraz jeho psychiky, tehdejší rozpoložení a jeho životní temperament byly důležitou okolností vzniku dramatu. Jak Mrštík dodává: „*Vášeň lásky až k nejvyššímu vrcholu provedl jsem ve 4 aktech analytickým procesem.*“¹⁷³ Božena Mrštíková k samotnému psaní dramatu udává, že Mrštík byl „*umělcem samobytným, který je bezpečen sám v sobě [...], že v době tvoření vyhýbal se co možná vši četbě, jen aby zůstal nedotčen cizími vlivy a předlohami.*“¹⁷⁴ Avšak i přes toto vyhýbání se vši četbě je v dramatu značná zolovská inspirace patrná v chování postav a konfliktech, které vyústí k vraždě.

Co se týče volby jmen v dramatu, jsou možné dohady o známých Urbanech. Ve *Vzpomínkách* od Boženy Mrštíkové se s Urbanovými navštěvovali a pomáhali si, tudíž se dá předpokládat, že takové příjmení nebylo použito nahodile. K postavě obchodníka Urbana nutno dodat, že jistá inspirace mohla přijít od Urbanů, s nimiž se Mrštík stýkal. Ze *Vzpomínek* od Boženy Mrštíkové je možné zjistit, že v prosinci „*jsem chodili*

¹⁷¹ HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 126.

¹⁷² Josefa Hálková byla neteř básníka Vítězslava Háška.

¹⁷³ HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 44.

¹⁷⁴ DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945, s. 27.

*k Urbanům pomáhat děvčatům odírat peří. Urbanovi měli malou, pěknou rolnickou usedlost s obchůdkem se smíšeným zbožím.*¹⁷⁵

V této kapitole nelze opominout okolnosti vzniku knižního vydání a úpravy dramatu. *Paní Urbanová* prošla nelehkou cestou. Drama bylo původně tak odvážné, že jej musel Vilém upravit, aby se mohlo dostat na jeviště. V roce 1886 se měla hra dostat na scénu Švandova divadla, ale Mrštík hru nezměnil, a proto byla odmítnuta. Stroupežnický chtěl Mrštíkovi pomoci uvést tuto hru na scénu Národního divadla, ale nakonec to musel Stroupežnický odmítnout a řekl mu stranou: „*Z mladých (řekl Stroupežnický) nemá nikdo šance. To prý by se musel stát zázrak, aby podána byla práce, která by nijak nenarazila a o které by byli a priori v Národním divadle přesvědčeni, že bude dělat divadlu peníze.*“¹⁷⁶ I přes jejich přátelský vztah nemohl Stroupežnický hru uvést, protože drama má „*románový ráz*“¹⁷⁷. Lze se domnívat, že román nebyl žádaným žánrem, a to zvláště od mladých umělců. V roce 1887 měla *Paní Urbanová* vyjít ve *Světozoru*, zde také nevyšla, i přesto že sem Mrštík pravidelně přispíval svými články. Nakonec bylo drama cenzurou úplně zakázáno a vycházelo až ve Vídni v Kučerově *České revui* roku 1889, ta však brzy zanikla a *Paní Urbanová* tedy nestihla vyjít celá, chybělo páté jednání. Další problémy měl ještě Mrštík s uloženým rukopisem. Redaktor Kučera mu nechtěl rukopis i s pátým jednáním vrátit. Přesto se mu povedlo drama od Kučery dostat zpátky a vydat je na vlastní náklady u Procházky v Olomouci. Dostal se tím do finančně tíživé situace a nakonec bylo dílo odsouzeno a těžce kritizováno. Hra se za Mrštíkova života nikdy nedostala na jeviště. Vladimír Justl v knize *Bratři Mrštíkové*¹⁷⁸ uvádí premiéru v Brně roku 1955 v *Divadle bratří Mrštíků*, dnešním Městském divadle. Toto divadlo zpětně poskytlo pro tuto práci veškeré materiály týkající se premiéry *Paní Urbanové*. Fotografie ze scény jsou vloženy v přílohách. I přes vyhledání mnohých sekundárních zdrojů a spolupráci s Městským divadlem nebylo možné nalézt tolik okolností vzniku jako u románu. Proto se tato kapitola může zdát značně zestručněná.

¹⁷⁵ MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky I*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nakladem autorčiným, 1933, s. 88.

¹⁷⁶ HAVEL, Rudolf. *Nedosněné sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 33.

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 34.

¹⁷⁸ JUSTL, Vladimír. *Bratři Mrštíkové*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1963. 85 s.

7.1 Dobová specifika

Dobové ovzduší, společné pro obě Mrštíkova díla, je rozebráno výše. *Paní Urbanová* je dokumentem doby zobrazujícím život na malém městě, v němž lidé žijí v nečinnosti, popíjejí alkohol a sní své nerealizovatelné sny. Každé dílo se však mírně liší svým zaměřením na společenské problémy. V *Santě Lucii* byla těžištěm rozboru situace na gymnáziích, především v Brně, kdežto u *Paní Urbanové* je dobovým specifikem, nacházejícím se v díle, sňatek z rozumu. Krátkým zastavením u této problematiky je vysvětlení pro sňatek mladé paní Urbanové se starým mužem, obchodníkem Urbanem.

V druhé polovině 19. století se objevovaly takzvané sňatky z rozumu. Šlo zhruba o třetinu sňatků. Na venkově se muž a žena seznamovali při večerních sedánkách na návsi nebo na ples.¹⁷⁹ Nebylo žádoucí, aby se chudý chasník setkával s bohatší ženou a naopak. Touto problematikou se zabýval například Vítězslav Hálek ve svých dílech. Jeho *Kovářovic Kačenka* poukazuje na nešťastnou lásku Vojtěcha a Kačenky. Rodičům Vojtěcha jde jen o výhodný sňatek s dcerou bohatého sedláka. Tento sňatek však končí tragicky, kdy Vojtěch uposlechne rodiče, vezme si dceru bohatého sedláka a zemře žalem po vytoužené Kačence. Podobný průběh vidíme i u *Paní Urbanové* nebo později i u *Maryši*. Končí také tragicky, a to jen kvůli lásce dvou milenců, kterým brání rodiče se svou představou o sňatku z rozumu. Stejný problém můžeme vypořádat u Smetanovy *Prodané nevěsty*. O manželství v tomto případě rozhodovala ekonomická situace rodin. Muži se většinou ženili později, aby prokázali, že jsou schopni uživit rodinu. V případě sňatku z rozumu nebylo nutné, aby se budoucí manželé blíže seznámili, stačilo jen krátké setkání. Hlavní slovo měli rodiče nevěsty. U nižších vrstev ve většině případů nebylo třeba ani svatby a muž se svou družkou žil jen jako hospodyně s podnájemníkem.

7.1.1 Přijetí dramatu českou společností a kritikou

Toto naturalistické drama bylo v tehdejší společnosti určitým zjevením, ostrým výkřikem. Společnost nebyla připravená, dílo přišlo moc brzy. Mrštík také nebyl vlivný jako například Ladislav Stroupežnický nebo Matěj Anasztazia Šimáček a i díky tomu nebylo drama dobře přijato. Svě odpůrce měl kolem časopisu *Osvěta*. Byli jimi

¹⁷⁹ Nutno podotknout, že ples pro Mrštíka skrýval podmanivé kouzlo a není náhodou částečným dějištěm *Paní Urbanové*.

například Ferdinand Schulz, František Zákrejs nebo Václav Vlček stavějící se proti zolovskému naturalismu. Odpůrci se našli i z *Literárních listů*, *Času*, *Národních listů* nebo *Hlídky literární*. Dokonce i Jan Lier varoval před mravní necitlivostí Mrštíkových děl. Problém nepříznivého přijetí byl možná i díky předčasným odmítavým kritickým soudům, které „nebyly vyvráceny nebo zdůvodněny, pouze trvaly setrvačností nezájmu badatelů, kteří nedocenili dlouho ani Mrštíkův jedinečný zápas o český románový impresionismus, sklon k idyle, poslání debatního románu, kritické boje.“¹⁸⁰ Jak už to bývá, nové se často nejprve odsuzuje a až později bývá pochopeno. Vilém se potýkal se stejným problémem. Měl díky svému osobitému přístupu k literatuře mnoho odpůrců.

Emanuel Havelka otevírá ve svém článku do měsíčníku *Kolo* problematiku uvedení *Paní Urbanové* na scénu. Zmiňuje se stručně o bezprostředních reakcích na *Paní Urbanovou*. Zveřejňuje dopis mezi Mrštíkem a jeho rodinou, kde je zmíněno, že Herben „je dramatem unesen, a to jak stavbou děje, tak i konstelací aktů. Podle expozice, kterou jsem četl, věřím, že to pěkná práce.“¹⁸¹ Havelka dále soudí o dramatu, že tato Mrštíkova průkopnická práce je z básnického a dramatického hlediska velmi zajímavá, a to i přes začátečnické nedostatky u přechodu scén a zvláště po psychologické a mravní stránce, které nejsou příliš hluboké.

V *Literárních listech* z roku 1890¹⁸² hodnotí Vítězný drama v Mrštíkův neprospěch. Na úvod objasňuje, že Mrštík zde řeší konflikt rodinného výjevu mezi mužem, ženou a jejím milencem. Zaoobírá se otázkou, proč si Mrštík vybral právě takový konflikt. Důvodem bylo nové téma, do té doby ne tolik časté a tím zajímavé pro čtenáře. V této kritice Vítězný vytýká podivnost chování Hamerského vůči Urbanové, že se k Urbanové hlásí až po tak dlouhé době.¹⁸³ Vítězný tvrdí, že celý děj je jednotvárný a vykazuje mezery. Jako mezeru chápe například velký skok v průběhu milostného vztahu mezi Urbanovou a Hamerským. Odmítavost Urbanové se velmi rychle obrací v toužení po Hamerském. Z hlediska osob uznává Hamerského, protože je dostatečně záhadný, avšak na svůj věk poměrně naivní. Kritiku shrnuje slovy: „*Stavba*

¹⁸⁰ SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971. [s. 20].

¹⁸¹ HAVELKA, Emanuel. Alois Mrštík prozrazuje tajemství. *Kolo: měsíčník Družstva Moravského kola spisovatelů*. 1946–1947, roč. 11, č. 8, s. 117.

¹⁸² VÍTEZNÝ, V. V. Mrštík: *Paní Urbanová*. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 11, č. 8, s. 146–147, 161–162.

¹⁸³ Tato výtka je vysvětlitelná okolností vzniku. Jak již bylo zmíněno, Mrštík se inspiroval svým vztahem s Josefínou Hálkovou. Po nešťastné lásce se s Josefínou po nějaké době znovu potkal a Mrštík opět vzplanul láskou. Tento moment je v *Paní Urbanové* zřejmě výraznou inspirací.

*kusu je průhledná, ale ne dosti pevná. Expozice je příliš široká, vlekouc se celými třemi akty. Vrchol jest po nedostatečně motivovaném zápletu [...] rozplet a katastrofa nás neuspokojí*¹⁸⁴. Vítězný dále usuzuje, že autor není na plesové scény dostatečně zralý, protože plesové scény žádají pouze mistra a již v dialogu je znát začátečnické zpracování, které se pozná v jednotvárném provádění motivu ze vzpomínek mládí. Nakonec dodává, že dílo je přerealizováno, neboli je kotrmelcem.

Téhož roku reagoval na kritiku Vítězného Josef Bartoň v *Literárních listech*. Pod tímto pseudonymem vystupuje, jak známo, Vilém Mrštík. Na začátku uvádí, že je jen čtenář, který chce hájit spisovatele proti posudkům. Autor článku zde naráží na svůj předpoklad nepřijetí dramatu společností, protože jde o naturalistické drama, které ještě v té době nebylo přijímáno. Odkazuje se na článek od Vítězného (viz výše) a odsuzuje jeho názor o Mrštíkově nedostatečném talentu. Špatnému hodnocení přisuzuje Mrštík Vítězného nedostatečnou znalost osobnosti Mrštíka a jeho dramatu. Staví se k obraně *Paní Urbanové* ze svého přesvědčení. Na kritiku postavy Hamerského uvádí, že i takové povahy jsou v životě reálné a spisovatel je tudíž může použít do díla. Ujasňuje, že v moderním dramatu se vše vyvíjí spontánně, a tudíž je potom osnova děje neurčitá, jak kritizuje Vítězný. Kritizovanou naivnost Hamerského chápe jako klasický příklad tehdejšího maloměšťáka a vyzdvihuje tuto naivitu, mělkost a povrchnost, protože právě tento prvek se liší od francouzského vzoru. Obhazuje jednání Urbanové. Byla nehumánně provdána a 15 let trpěla, pak potkala Hamerského a začala znovu žít. Napadá Vítězného, proč činy Urbanové odsuzuje. Mrštík vysvětluje počínání Urbanové z citové stránky a omlouvá je tím, že neměla jiné zbylí než se uchýlit tam, kde našla opravdovou lásku. Mrštík obhazuje, proč se Hamerský vrací k Urbanové až po tak dlouhé době, což odsuzoval Vítězný. Vysvětluje, že Hamerský neměl patrně dříve příležitost a s milostnými spády může začít kdykoliv, zvláště když je patrné z rozhovorů, že se s milenkou potkali až po 15 letech. O vytýkané velké pauze mezi setkáními Urbanové a Hamerského dodává, že „o nějakém skoku nelze zde mluvit. Je to přechod z nálady (střízlivé) do nálady druhé – abnormální, a skutky jsou podle toho: odporují si. Ale tak to bývá. Logika života je jiná než logika recenzentova.“¹⁸⁵ Na konci této recenze uvádí, že Mrštíkův dialog jeví se Vítěznému jako začátečnický

¹⁸⁴ VÍTĚZNÝ, V. V. Mrštík: Paní Urbanová. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 11, č. 8, s. 161.

¹⁸⁵ BARTOŇ, Josef Oldřich. [MRŠTÍK, Vilém]. V. Mrštík: Paní Urbanová. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 11, č. 17, s. 330.

případá Bartoňovi [Mrštíkovi] pouze jako jiný dialog než byl doposud na konci 19. století běžný.

V *Národních listech*¹⁸⁶ je stanovisko dvojí. Autor š., zřejmě Josef Kuffner, se v sekci *Literární hlídka* vyjadřuje k *Paní Urbanové* následovně. V úvodu líčí cestu neúspěchu dramatu v některých místech až nepravdivě. Údajně drama začalo vycházet v časopise, ale než došlo k druhému jednání, časopis zanikl. Ve skutečnosti *Paní Urbanová* vycházela v *České revui* a byla otištěna včetně čtvrtého jednání, pouze páté jednání nebylo otištěno. Autor článku vystihl podstatu dramatu, že Mrštíkovi šlo o pravý obraz skutečnosti bez obalu dle naturalistické formy. Kuffner usuzuje, že se tato podstata místy naplnila a místy ne. Uznává, že scény jsou zpracovány s talentem a měly by na jevišti úspěch. Některé se i jemu zdají nevhodné. Epizody, které napomáhají v gradaci děje, označuje za příliš umělecké, proto je naturalisté neuznávají, nejsou totiž reálné. Chápe tedy naturalistickou nesouvislost mezi epizodami, avšak u Mrštíka dle něj naprosto nemají spojitost s dějem. Epizody nemají účelně rozvíjet děj, jen věrně vykreslují obraz českého plesu. „*Není to vtipné, zábavné to není, ale pravdivé je to.*“¹⁸⁷ Uvádí na ukázkou pár scén a opravdu uznává, že jde o naprosto správné, všední a obyčejné líčení děje, jak požadují naturalisté. Oceňuje v tom dobrý Mrštíkův pozorovací talent a smysl pro psychologickou bezvadnost. V tomto momentě se začne ohrazovat proti naturalismu. Uznává, že Mrštíkovo dílo je vypracované korektně dle naturalistické formy, avšak naturalismus se autorovi článku zdá nepřínosný. Všechny tyto pravdivé scény je možné vidět v životě a není tedy nutné je líčit v díle. Klade si otázku: „*Co jsme tedy získali? Čirý otisk skutečnosti. [...] Žádáme od umělce více!*“¹⁸⁸ Uvádí Zolu a Ibsena jako naturalisty, kteří však postupují pracně s hloubkou a důmyslem. Ke konci článku Kuffner poznamenal o Mrštíkovi: „*Chce-li prospět svým naturalismem, nezbude, než ohlédnouti se také po nějakém momentu, který by dílo jeho snahy učinil pro nás ziskem.*“¹⁸⁹

V roce 1901 píše Jaroslav Kamper do *Obzoru*, že *Paní Urbanová*, „*dnes zapomenutá a skoro neznámá*“¹⁹⁰, je propracovaná širokou objektivní metodou a popisným naturalistickým materiálem. Tvrdí, že nebylo správné tuto hru nepustit na

¹⁸⁶ š. [KUFFNER, Josef]. Z pokusů dorostu. *Národní listy*, 1890, roč. 30., č. 80, s. 1.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ KAMPER, Jaroslav. Bratři Mrštíkové: literární silhoueta. *Obzor literární a umělecký*, 1901, roč. 3., č. 3, s. 37.

scénu, čímž byl Mrštík obrán o scénické zkušenosti, které mu mohly pomoci při dalším díle. Oceňuje však, že tato hra byla projevem ryziho a silného temperamentu. Mrštíkův sloh popisuje Kamper jako pružný, ukázkový a výstižný. Obdivuje, že se autor nespokojí jen s běžnou expresí, ale pečlivým výběrem slov.

Po premiéře *Paní Urbanové* z roku 1955 se drama dostalo na chvíli do popředí zorného úhlu mnoha kritiků. Články hodnotí spíše herecké výkony a režijní zpracování, avšak místy se nachází i hodnocení dramatu. Toto hodnocení je opět značně ideově zbarvené. V *Rovnosti* píše Karel Bundálek o nedokonalém zobrazení společenské podmíněnosti v příběhu a zmiňuje se o postavě hrdinky paní Urbanové a její nevykreslenosti v ideově jednotných tazích. „Zakončení zřetelně ukazuje, že autor sám tehdy ještě neviděl pro svou hrdinku východisko.“¹⁹¹ Uvádí, že tyto nedostatky nebyly důvodem pro nepřijetí hry tehdejší cenzurou, spíše šlo o pobouření kritiky tím, že hra zrcadlila měšťáckou společnost, ne zmíněnou vesnici. Na konci dodává, že hra byla v roce 1955 diváky velmi vřele přijata.

Toto naturalistické drama bylo průkopníkem nových směrů a dodnes je *Paní Urbanová* aktuální a zajímavá.

¹⁹¹ BUNDÁLEK, Karel. Uvedení Mrštíkovy dramatické prvotiny. *Rovnost*, 1955, roč. 71, č. 100, s. 5.

Závěr

V závěru této práce se zastavujeme u neméně důležitého momentu, tedy u srovnání *Santy Lucie* a *Paní Urbanové*. Porovnávání románu a dramatu není příliš obvyklé. Zde je důležité připomenout, že drama *Paní Urbanová* bylo původně románem *Při biliardu* přepracovaným v drama. Je možné tedy přistoupit do jisté míry k hledání společných znaků a tato díla srovnat. Jasným společným znakem je téma lásky, její následné zrady a nešťastný konec. Románový Jordán se setkává s Klárou a Bertou, přičemž žádná z nich nemá zájem o vážný vztah, Jordán se cítí zrazen. Pocity zrady i citového odcizení či podvedení cítí i Hamerský. Jeho dívka Helena provdaná za Urbana mu byla ukradena bohatým obchodníkem. Šlo o takzvaný výhodný sňatek bez citového rozměru. Se stejným problémem se potýkají další postavy, Hamanová s dr. Liškou, tyto dvě nešťastné lásky se prolínají celým dílem, stejně jako dvě Jordánovy lásky také prostupují celým románem. Přesto, že je *Santa Lucia* román, končí tragicky stejně jako drama. V obou dílech je mnoho autobiografických prvků, které však v románu převažují. Podobné jsou také prvky deprimujícího vztahu hlavního hrdiny s prostředím, ve kterém žije, s akcentem na vesnické a maloměstské poměry. V *Santě Lucii* však převažuje sebeobžaloba samotného Jordána, což se v *Paní Urbanové* nenachází.

Nelze opominout zajímavost, že nejde o příliš poutavé příběhy, ale spíše o zachycení nálad v duši člověka a situace, ve kterých se postava poddává nějakému okouzlení nebo pokušení. Jedinec se pak morálně vyrovnává s citovou ztrátou. Tyto znaky nejsou typické jen pro tato srovnávaná díla, ale určité podobné rysy můžeme vidět i v Mrštíkových dalších dílech.

Společným prvkem je také dramatické napětí, vyvolané rozporem mezi snem a realitou. V *Santě Lucii* je to vytoužená, snivá a v očích Jordána až pohádková Praha spojená s opojnou neapolskou písní, ale zároveň je Praha popsána z protipólu jako špinavá a chladná se zakouřenými hospodami, kde se zdržovala tehdejší česká společnost. V *Paní Urbanové* se objevuje také rozpor, a to v psychice hlavní hrdinky, zdali má odolat pokušení s milencem či nikoliv.

Posledním podobným znakem je bohatá popisná stránka v obou dílech. V románu však popisná stránka pochopitelně převažuje.

Na závěr je třeba zmínit problematiku nepochopení Mrštíka některými jeho současníky. Mnozí vrstevníci se setkávali se stejným problémem. Příkladem může být francouzský malíř na sklonku 19. století Paul Cézanne, jehož inspirací byla Francie a

byl průkopníkem nových směrů. Stejně jako Mrštík byl nejprve nepochopen, později vysoce uznáván.

Antonín Štolc přisuzoval Vilémovu brzkou smrt tehdejším poměrům a hledal příčinu smrti ve své generaci v individualistické vzpouře. Aloisovi psal, že *„zbyl jen vzdor přemoženého rváče. Ano, ano, bylo nás několik dobrých kamarádů. Každý šel svou cestou, spojovala nás však ušlechtilost cíle, k němuž poctivě a svobodně usilovali jsme dospěti. Proto nutno bylo prorážeti zed' hlavou. Konečně jsme i zed' prorazili, za cenu svých životů.“*¹⁹²

Emil Ludvík zdůrazňoval, že *„národ nemá však nikdy dopustiti, aby talent v bídě utonul.“*¹⁹³

A Jiří Mahen uzavírá o osobnosti Mrštíka: *„Vilém Mrštík byl někdy podivínem, ale byl vždy charakterem.“*¹⁹⁴

¹⁹² HAVEL, Rudolf. *Nedosněné sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978, s. 16.

¹⁹³ LUDVÍK, Emil. Český spisovatel a naše společnost. *Literární listy: příloha ku časopisu národ a naše škola*, 1881, roč. 2., č. 12, s. 97.

¹⁹⁴ Cit. dle HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947, s. 23.

Bibliografické údaje

Primární literatura

MRŠTÍK, Vilém. *Moje sny: Pia Desideria. Epištoly, úvahy, essaye, studie, články, kritiky, polemiky i s pamflety*. 2. vyd. Praha: Nakladatelské družstvo Máje, 1901. 843 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama v 5. jednáních s předmluvou*. 2. vyd. Praha: Vilém Mrštík, 1889. 67 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama v pěti jednáních. Česká revue. Ilustrované listy pro rozhled ve veřejném životě, literatuře a umění*, 1889, č. 3, s. 120–128.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama v pěti jednáních. Česká revue. Ilustrované listy pro rozhled ve veřejném životě, literatuře a umění*, 1889, č. 4, s. 177–189.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama v pěti jednáních. Česká revue. Ilustrované listy pro rozhled ve veřejném životě, literatuře a umění*, 1889, č. 5, s. 227–232.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama v pěti jednáních. Česká revue. Ilustrované listy pro rozhled ve veřejném životě, literatuře a umění*, 1889, č. 7, s. 321–331.

MRŠTÍK, Vilém. *Paní Urbanová: Drama o pěti dějstvích*. [3. vyd.] Praha: ČS. Divadelní a literární jednatelství, 1957. 89 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. 1. vyd. Praha: Spolek pro vydávání laciných knih českých, 1893. 360 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. 3. vyd. Praha: J. Otto společnost S R. O., 1921. 468 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia: román*. 6. vyd. Praha: Vyšehrad, 1952. 285 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 12. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 320 s. ISBN 80-202-0162-9.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 4. vyd. Praha: Ladislav Kuncíř, 1948. 359 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 6. vyd. Praha: Vyšehrad, 1952. 285 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 7. vyd. Praha: Mladá fronta, 1959. 237 s.

MRŠTÍK, Vilém. *Santa Lucia*. 8. vyd. Praha: Vyšehrad, 1969. 264 s.

Sekundární literatura

–ergo. Z literatury. *Národní listy*, 1893, roč. 33, č. 326, s. 1.

(hey). Vzpomínka na Viléma Mrštíka: šedesát let od smrti básníka moravské přírody. *Naše rodina: zábavný týdeník Československé strany lidové*, 1972, roč. 5, č. 9, s. 16.

[–d.? Grünwald Ján?]. Obzor. *Čas. List věnovaný veřejným otázkám*, 1893, roč. 7, č. 44, s. 690–692.

[?]. [?]. *Čas, list věnovaný veřejným otázkám*, 1894, roč. 8, č. 11, s. 167.

[?]. Z naší belletrie. *Hlídky literární: Listy věnované literární kritice*, 1894, roč. 11, č. 1, s. 27–28.

BARTOŇ, Josef Oldřich. [MRŠTÍK, Vilém]. V. Mrštík: Paní Urbanová. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 11, č. 17 a 18, s. 302–303 a 329–330.

BĚLINA, Pavel (ed.). *Dějiny země Koruny české II.: od nástupu osvícenství po naši dobu*. 1. vyd. Praha: Paseka, 1992. 308 s. ISBN 80-85192-30-6.

BUNDÁLEK, Karel. Uvedení Mrštíkovy dramatické prvotiny. *Rovnost: orgán Krajského výboru KSČ v Brně*, 1955, roč. 71, č. 100, s. 5.

ČADIL, Jan (ed.). *Slovník českých spisovatelů*. 2. vyd. Praha: Libri, 2005. 822 s. ISBN 80-7277-179-5.

ČAPKA, František. *Dějiny Moravy v datech*. 1. vyd. Brno: CERM, 2001. 216 s. ISBN 80-7204-219-X.

ČAPKA, František. *Diváky: z dějin Hrabůvky bratří Mrštíků*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1987. 222 s.

ČECH, L. [Leander]. Výpravná prosa. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*, 1894, roč. 24, s. 81–89.

Česko-moravské cepy, 1886, roč. 2, č. 13.

Česko-moravské cepy, 1886, roč. 2, č. 15.

Dr. R. J. Kronbauer. [KRONBAUER, Rudolf Jaroslav]. Český život: Vilém Mrštík. *Máj*, 1912, roč. 10, č. 24, s. 297–299.

DRÁBEK, Jan. *Z hovorů s paní Boženou Mrštíkovou: 1942–1945*. 1. vyd. Loštice: Společná knihtiskárna, 1945. 46 s.

EFMERTOVÁ, Marcela. *České země v letech 1848–1918*. 1. vyd. Praha: Libri, 1998. 463 s. ISBN 80-85983-47-8.

GRMOLEC, Zdeněk. *Divoká bolest Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Jihlava: Listen, 2010. 174 s. ISBN 978-80-86526-42-3.

GRMOLEC, Zdeněk. Šrám na duši, zůstává, i když se zajizví... Sebevraždy českých literátů. *Host: literární měsíčník*, 2014, roč. 30, č. 4, s. 67–75.

HAMAN, Aleš. *Česká literatura 19. století*. 1. vyd. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2002. 236 s. ISBN 80-7040-539-2.

HAMAN, Aleš. *Trvání v proměně: Česká literatura devatenáctého století*. 2. vyd. Praha: ARSCI, 2010. 326 s. ISBN 978-80-7420-011-3.

HAMAN, Aleš. Vilém Mrštík – naturalista, nebo impresionista?: Glosa k povaze jeho próz. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 9–12. ISSN 0231-5904.

HAVEL, Rudolf (ed.). *Slovník českých spisovatelů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1964. 625 s.

HAVEL, Rudolf. *Nedosněné sny: Korespondence bratří Mrštíků*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1978. 552 s.

HAVELKA, Emanuel. Alois Mrštík prozrazuje tajemství. *Kolo: měsíčník Družstva Moravského kola spisovatelů*, 1946–1947, roč. 11, č. 8, s. 117–118.

HAVELKA, Emanuel. *I princezny mají děti: o Vilému Mrštíkovi a jeho Pohádce máje*. 1. vyd. Praha: J. Otto, 1947. 390 s.

HAVRÁNEK, Jan. Moravské školství v druhé polovině 19. století. *Časopis Matice moravské*, 1972, roč. 91, č. 1, s. 117–125.

HELLMUTH-BRAUNER, Vladimír. *Vilém Mrštík (1863–1912) Alois Mrštík (1861–1925)*. 1. vyd. Praha: Literární archiv Památníku národního písemnictví, 1968. 52 s.

HODROVÁ, Daniela. *Román zasvěcení*. 2. vyd. Praha: Malvern, 2014. 335 s. ISBN 978-80-87580-0.

HOLÁNKOVÁ, Milada. *Vilém Mrštík: personální bibliografie k 75. výročí úmrtí*. 1. vyd. Břeclav: Okresní knihovna, 1987. 30 s.

HOMOLOVÁ, Květa (ed.). *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století: slovníková příručka*. 3. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1982. 371 s.

HONZÍKOVÁ, Milena. *Julius Zeyer a Vilém Mrštík: dvě možnosti české moderní prózy*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1971. 92 s.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Desátý díl. Velcí umělci konce 19. století: A. Dvořák, J. V. Myslbek, J. Neruda, M. Aleš*. 1. vyd. Praha: Via Facti, 2004. 222 s. ISBN 80-239-3027-3.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Dvanáctý díl. Malý panteon velkých Čechů z přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Via Facti, 2009. 222 s. ISBN 978-80-904103-1-2.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Jedenáctý díl. Český svět na sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Via Facti, 2007. 222 s. ISBN 978-7384-6717-3.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Osmý díl. Slavné příběhy a osobnosti druhé poloviny 19. století*. 1. vyd. Praha: Baronet & Via Facti, 2000. 222 s. ISBN 80-238-5709-6.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Šestý díl. Příběhy a postavy českého národního obrození*. 1. vyd. Praha: Baronet & Via Facti, 1997. 230 s. ISBN 80-7214-039-6.

HORA-HOŘEJŠ, Petr. *Toulky českou minulostí: Třináctý díl. Na prahu 20. století: Češi na vzestupu!* 1. vyd. Praha: Via Facti, 2012. 221 s. ISBN 97880-904103-3-6.

HRDINA, Martin. Mrštíkův román *Santa Lucia* jako reflex debaty o realismu na přelomu osmdesátých a devadesátých let. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 35–52. ISSN 0231-5904.

HÝSEK, Miloslav. Mrštíkova „Paní Urbanová“. *Jeviště: divadelní týdeník*, 1922, roč. 3, č. 11, s. 156–157.

HÝSEK, Miloslav. Vilém Mrštík. *Středa: list čtrnáctidenní*, 1912, roč. 1, č. 6, s. 127.

J. K. [HERBEN, Jan ?]. Realismus a naturalismus v literatuře a umění. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1889, roč. 11, č. I., s. 7–9 a 31–32.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. *Český román sklonku 19. století*. 1. vyd. Praha: Academia, 1967. 206 s.

JECHOVA, Hana Voisine. Naturalistická barevnost v dílech Viléma Mrštíka. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 13–21. ISSN 0231-5904.

JUSTL, Vladimír (ed.). *Čtení o národním divadle: útržky dějin a osudů*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1984. 412 s.

JUSTL, Vladimír. *Bratři Mrštíkovi*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1963. 85 s.

KAMPER, Jaroslav. Bratří Mrštíkovi: literární silhouetta. *Obzor literární a umělecký*, 1901, roč. 3, č. 3, s. 35–38 a 49–51.

KARÁSEK, Jiří. *Impresionisté a ironikové: kritické studie dokumenty k psychologii literární generace let devadesátých*. 1. vyd. Praha: Aventinum, 1926. 127 s.

KARÁSEK, Jiří. Mrštík V. Stíny. Obrázky. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1893, roč. 15, č. 17. a 18., s. 304–306.

Kj. [KREJČÍ, František Václav ?]. Z naší nové belletrie. *Rozhledy sociální, politické a literární*, 1894, roč. 3, s. 204–207, 275–280 a 631–634.

KOLEJKA, Josef. První české střední školy na Moravě 1867–1884: Slovanská gymnázia v Brně a Olomouci. *Časopis Matice moravské*, 1992, roč. 111, č. 2, s. 253–272.

KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky Moravou*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1985. 267 s.

KOVÁŘÍK, Vladimír. *Literární toulky Prahou*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1988. 365 s.

KRAFLOVÁ, Hana. Jest to moje osobní. *Host: literární měsíčník*, 2014, roč. 30, č. 2, s. 26.

KREJČÍ, František, Václav. Vilém Mrštík. *Rozhledy: revue umělecká, politická a sociální*, 1897, roč. 6, č. 16, s. 725–733.

KREJČÍ, Karel. *Česká literatura druhé poloviny XIX. století*. 1. vyd. Praha: SPN, 1955. 162 s.

KVAPIL, Josef Šofferle. Hořký osud Viléma Mrštíka. *Pondělní Lidové noviny*, 1943, roč. 51, č. 133, s. 3.

LEHÁR, Jan (ed.). *Česká literatura od počátků k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. 1078 s. ISBN 80-7106-308-8.

Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví: *Vilém Mrštík – od realismu k moderně k 150. výročí narození*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013. ISBN 978-80-87376-08-9.

LUDVÍK, Emil. Český spisovatel a naše společnost. *Literární listy: příloha ku časopisu národ a naše škola*, 1881, roč. 2, č. 12, s. 97–98.

MACHALA, Lubomír (ed.). *Panorama české literatura: 1. díl (do roku 1989)*. 1. vyd. Praha: Knižní klub, 2015. 608 s. ISBN 978-80-242-4818-9.

MOLDANOVÁ, Dobrava. Vilém Mrštík a mladá próza v roce 1893. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 85–95. ISSN 0231-5904.

MRŠTÍK, Vilém. Mikuláš Aleš. *Rozhledy sociální, politické a literární*, 1896, roč. 5, s. 555–558.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky: Díl první*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1940. 306 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Jak Vilém Mrštík včelařil: několik vzpomínek*. 1 vyd. Olomouc: nákladem autorčiným, 1923. 71 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Mrštíkové*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1942. 166 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Mrštíkovy včely*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 1943. 150 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Po Vilémově smrti: Vzpomínky, III. část*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1946. 117 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky I*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1933. 102 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky II*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1934. 124 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky III–IV*. 2. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1938. 178 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky V*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1936. 63 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky VI*. 1. vyd. Olomouc-Hejčín: nákladem autorčiným, 1938. 23 s.

MRŠTÍKOVÁ, Božena. *Vzpomínky: Díl druhý*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1950. 234 s.

OPELÍK, Jiří (ed.). *Lexikon české literatury: osobnosti, díla, instituce, 3/I M–O*. 1. vyd. Praha: Academia, 2000. 728 s. ISBN 80-200-0708-3.

Památce Viléma Mrštíka. Brno: Moravská knihovna, 1912. 46 s.

PAROLEK, Radegast. Literární medailon: Vilém Mrštík. *Literární noviny: týdeník pro kulturně politické a umělecké otázky*, 1955, roč. 4, č. 10, s. 6.

PAROLEK, Radegast. *Vilém Mrštík a ruská literatura*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1964. 183 s.

PEŠAT, Zdeněk (ed.). *Čeští spisovatelé z přelomu 19. a 20. století*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1972. 187 s.

PIORECKÁ, Kateřina a PETRBOK, Václav (ed.). *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století: sborník příspěvků z 24. ročníku sympoia k problematice 19. století*. 1. vyd. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2004. 479 s. ISBN 80-85778-43-2.

POHORSKÝ, Miloš (ed.). *Dějiny české literatury III: literatura druhé poloviny devatenáctého století*. 1. vyd. Praha: Československá akademie věd, 1961. 631 s.

POJEZDNÝ, Jaromír. O Vilému Mrštíkovi. *Osvěta: listy pro rozhled v umění, vědě a politice*. 1914, roč. 44, č. 10, s. 736–750.

POLÁČEK, Jiří. Román o Vilému Mrštíkovi. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 119–125. ISSN 0231-5904.

PROCHÁZKA, Gustav. Vilém Mrštík. *Zemědělské noviny: deník Jednotného svazu českých zemědělců*, 1952, roč. 8, č. 55, s. 4.

PYTLÍK, Radko. Vilém Mrštík a F. X. Šalda – dvě koncepce literatury let devadesátých. *Česká literatura: časopis pro literární vědu*, 1987, roč. 35, č. 5–6, s. 432–445.

PYTLÍK, Radko. *Vilém Mrštík: (osud talentu v Čechách)*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1989. 336 s. ISBN 80-7023-035-5.

RACEK, Jan. *Bratři Mrštíkové a jejich citový vztah k Leoši Janáčkově a Vítězslavu Novákovi: hrst vzpomínek a dopisů*. 1. vyd. Brno: Moravské Kolo spisovatelů, 1940. 78 s.

RESLOVÁ, Marie. Mařka a ty druhé: hrdinky bratří Mrštíků a Gabriely Preissové na psychoanalytickém sofa. *Respekt*, 1996, roč. 7, č. 16, s. 18.

SCHAUER, Hubert Gordon. O podmínkách i možnosti národní české literatury. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 11, č. 8, s. 137–139, 153–155 a 170–172.

SLAVÍK, Bedřich. *Důvěrný pohled na Viléma Mrštíka*. 1. vyd. Opava: Sdružení umělců slezských, 1971. [45] s.

š. [KUFFNER, Josef]. Z pokusů dorostu. *Národní listy*, 1890, roč. 30, č. 80, s. 1.

ŠALDA, František Xaver. *Boje o zítřek: Duše a dílo*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1973. 473 s.

ŠALDA, František Xaver. *Duše a dílo: podobizny a medailony*. 1. vyd. Praha: Unie, 1913. 361 s.

ŠALDA, František Xaver. *Juvenilie: stati, články a recenze z let 1891–1899. Část I*. 1. vyd. Praha: Dr. Ot. Štorch-Marien, 1925. 339 s.

ŠALDA, František Xaver. Vilém Mrštík. *Novina: list duševní kultury české*, 1912, č. 9, s. 271–274 a 287–288.

ŠMRHA, Karel. Na okraj obrazovky Santa Lucia. *Rudé právo*, 1985, roč. 65, č. 36, s. 3, ISSN 0032-6569.

ŠŤASTNÝ, Radko (ed.). *Čeští spisovatelé deseti století: slovník českých spisovatelů od nejstarších dob do počátku 20. století*. 1. vyd. Praha: SPN, 1974. 293 s.

ŠŤASTNÝ, Radko (ed.). *Čeští spisovatelé deseti století*. 2. vyd. Praha: HQ Kontakt, 2001. 503 s. ISBN 80-903071-0-8.

ŠTEFLÍČKOVÁ, Jarmila. *Vilém Mrštík beletrista*. 1. vyd. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1987. 78 s.

TOMÁŠEK, Martin. Galerie literárních krajin Viléma Mrštíka. In *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví*. 1. vyd. Praha: Památník národního písemnictví, 2013, s. 53–84. ISSN 0231-5904.

URBAN, Otto. *Česká společnost 1848–1918*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1982. 690 s.

Vilém Mrštík: Bibliografie k 115. výročí narození autora. 1. vyd. Ostrava: Knihovna města Ostravy, 1978. 6 s.

Vilém Mrštík. *Čtenář: měsíčník pro práci vesnických knihoven*, 1957, roč. 9, č. 3, s. 67.

VÍTĚZNÝ, Václav. V. Mrštík: Paní Urbanová. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1890, roč. 9, č. 8, s. 146–147 a 161–162.

VLAŠÍN, Štěpán. Tvůrce Pohádky máje: (135 let od narození Viléma Mrštíka). *Duha*, 1998, roč. 12, č. 2, s. 17–19.

VOPRAVIL, Jaroslav Stanislav. *Slovník pseudonymů v české a slovenské literatuře: anagramů, kryptonymů, značek, jmen původních, přijatých, dvojitých, polatinštělých atd.* [1]. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1973. 1540 s.

VOREL, Jan. Národní román. *Literární listy: časopis věnovaný zájmům literárním*, 1894, roč. 16, č. 1, s. 4–6.

VYKOUPIIL, Libor. Ecce Homo – Vilém Mrštík. *Český rozhlas radiožurnál* [online]. 2012, [cit. 2012-03-12]. Dostupné z: http://www.rozhlas.cz/brno/upozornujeme/_zprava/1025801.

Z. [LAICHTER, Josef ?]. Úvahy a kritiky: Santa Lucia. *Naše doba: revue pro vědu, umění a život sociální*, 1894, roč. 1, s. 68–73.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ředitel Karel Wittek c. k. Slovanského gymnázia Brno (obrázek)

(zdroj: <https://www.jaroska.cz/node/78>)

Příloha č. 2: Učitelský sbor Mrštíkových učitelů, třídní učitel Theodor Lazar v dolní řadě zprava druhý, ředitel Karel Wittek v dolní řadě uprostřed (obrázek)

(zdroj: <https://www.jaroska.cz/node/80>)

Příloha č. 3: Vilém Mrštík maturant (obrázek)

(zdroj: Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, 2013.)

Příloha č. 4: Mrštíkův dům v Divákách (obrázek)

(zdroj: Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, 2013.)

Příloha č. 5: Dům v Divákách s oknem do Mrštíkovy pracovny (obrázek)

(zdroj: Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, 2013.)

Příloha č. 6: Interiér Mrštíkovy pracovny (obrázek)

(zdroj: Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, 2013.)

Příloha č. 7: Rukopis divadelní hry Paní Urbanová (obrázek)

(zdroj: Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví, 2013.)

Příloha č. 8: Pohled na scénu premiéry Paní Urbanové v Divadle bratří Mrštíků (obrázek)

(zdroj: archiv Městského divadla Brno)

Příloha č. 9: Inscenace Paní Urbanové na fotografii Urban a Urbanová (obrázek)

(zdroj: archiv Městského divadla Brno)

Příloha č. 10: Inscenace Paní Urbanové na fotografii muži na plese (obrázek)

(zdroj: archiv Městského divadla Brno)

Přílohy

Příloha č. 1: Ředitel Karel Wittek c. k. Slovanského gymnázia Brno (1867–1888)

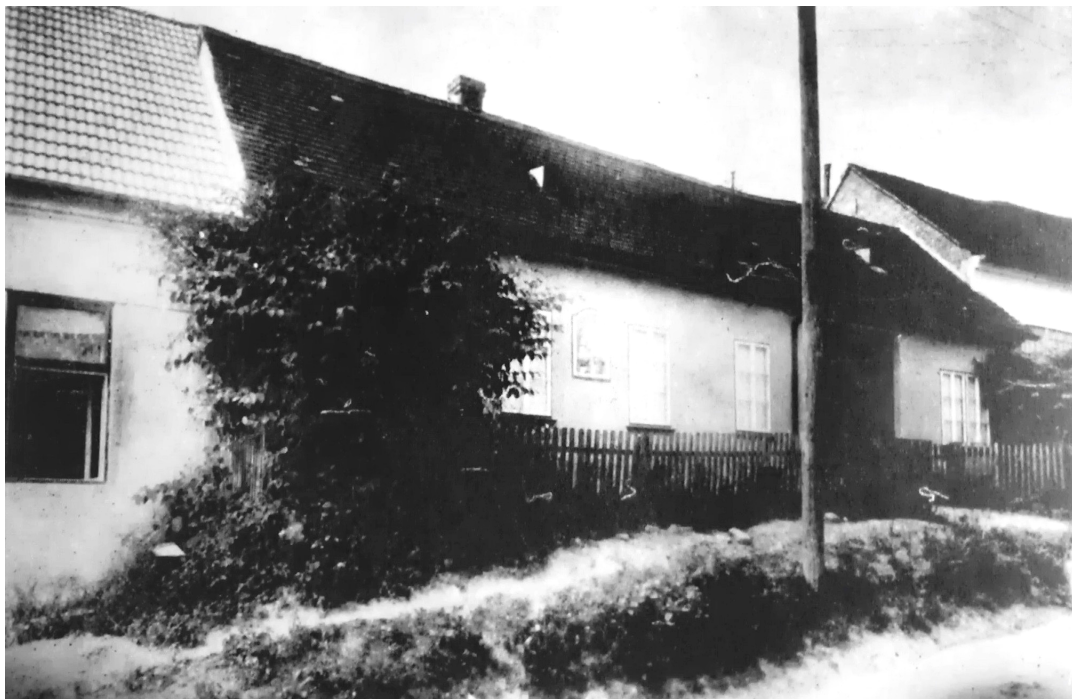
Příloha č. 2: Učitelský sbor Mrštíkových učitelů, třídní učitel Theodor Lazar v dolní řadě zprava druhý, ředitel Karel Wittek v dolní řadě uprostřed (1867–1888)

Příloha č. 3: Vilém Mrštík maturant (1884)

Příloha č. 4: Mrštíkův dům v Divákách (1889–1912)

Příloha č. 5: Dům v Divákách s oknem do Mrštíkovy pracovny (1889–1912)

Příloha č. 6: Interiér Mrštíkovy pracovny (1889–1912)

Příloha č. 7: Rukopis divadelní hry Paní Urbanová (1886–1888)

Písma okresních pomocenských pokladnic
 a občanů úrazové pojišťovny důlníků
 pro
 království České v Praze.

(Berg-Bezirks-) Krankenkassen-Versicherungsgesellschaft
 der Arbeiter in der Kohlenbergbau-Industrie
 für die
 Königreich Böhmen in Prag.

0.3.

P. Urbanová. P. Urbanová, jako hospodyně houbička ze své domácnosti
 je všem a nejvíce Dr. Hamerškovému. Chvilku sama je
 její postavení vykládá si její postavení, že je adresována na
 něho nejvíce. P. Urbanová hned přemýšlí, jak by se zlobila zjistit mohl s
 pi. Urban. Společnost se začne rozkládat a Urban sám vyliší její
 aby ještě počkal na partii berokku s Dr. Ham. Lískou. ~~Dr. Ham. Lískou~~
 Dr. Liska vyprovází denní Dr. Ham. Urban s jím odmění ji a s
 věstíci zahm do complairu vyřídil partii. Ham. osamotil s pi.
 Urbanovou. Mluví se o dárkách, které odešly, jak se přejde na thema
 z plánu a toho v Hutopeu. Dr. Ham. povstane její z vyřídilosti
 z lávové společnosti, která se aggresivně, důvěrně jím
 ukončí popudí ji na konec tím že ji vezme kolem pasu, pi. Urban.
 ho odrazí, a uhadne nac bresu a upuští mu, že chtěla jít,
 aby se mu u nich zablilo, on ale že už přestrelil a její přáze
 že zrušil. Dr. Ham. zahamben vezme klobouk a odejde. Pi. Urban.
 Ramu, přistupí k tomu a dává se do broučného nevěra (o líčení
 jarního nevěra vrasí se jí nálada, a která podle klee v Kap. I.
 (poc. román, pi. Rula, Ill. Mar) je jí znovu do pláče - konec kapitoly.

VI. Kap.

P. Urbanová a Dr. Lískovi rekapitulováni v myšlenkách je.
 Urbanová, v proudu myšlenek nejde pi. Hamarová, která pi. Urban. přijde
 si postěžovat ona může, který jí je zas ve vinně, olivna s dětmi jejími je
 u balíčky - proto přišla. Pi. Urban. vítá ji chladně a s hovorů přejde
 hned na thema klee o ni a Dr. Lískovi (sena z dramatu pi. Urban.
 I vstupuje z. jedním) Pi. Hamarová, odejde rozžlobena do vedlejšího
 pokoje. Brzo nato nejde Dr. Liska, jako denní kvas. Dr. Ham. je
 Kolera denní a s tím pta se po Urbanovi. P. Urban. je u obchodní
 ceste. Dr. Ham. na poznání pláči, že přijde na návštěvu, sdělíne jít do
 Komeláře a vrátí se. Následuje ~~malá~~ Lyrička sena u okna (sena
 Pi. Urban. jedním. v. v. 9.) Oba uemírení, do sebe zamilováni se rozp.
 jdem s unluvou a nejbližšího tete a tete. Dr. Ham. Dr. Ham. s Dr. Lískou
 doprovází pi. Ham.

VII. Kap.

Láva odejde pi. Hamar a nariská, že mu žena běhá. Pi.
 Urban. zavěsí ji na pšovku a řekne mu že Jani (pi. Ham) u ni byla, s
 prduje mu, jak se u pláče plakala a upuští mu, proč je Jani

Příloha č. 8: Pohled na scénu premiéry Paní Urbanové v Divadle bratří Mrštíků (1955)

Příloha č. 9: Inscenace Paní Urbanové na fotografii Urban a Urbanová (1955)

Příloha č. 10: Inscenace Paní Urbanové na fotografii muži na plese (1955)

